

Strateški plan razvoja kulturnog turizma Makarske

4 Dodatak

Naziv studije

Strateški plan razvoja održivog kulturnog turizma za područje Grada Makarske

Naručitelj

Grad Makarska

Autorice / Muze d.o.o.

Dragana Lucija Ratković Aydemir
Iva Klarić Vujović
Lucija Biličić
Meri Vesanović
Mirna Draženović
Mateja Kuka
Melita Trbušić
Katarina Juras

Radna grupa

Zoran Paunović, Grad Makarska
Antonia Radić Brkan, Grad Makarska
Sandra Vranješ, Grad Makarska
Tamara Batinić, Grad Makarska
Dražen Kuzmanić, Grad Makarska
Lidija Vukadin Vranješ, MARA - Makarska razvojna agencija
Vedran Validžić, Turistička zajednica grada Makarske
Sanja Glavina, Turistička zajednica grada Makarske
Marinko Tomasović, Gradski muzej Makarska
Toni Urlić, Gradski muzej Makarska
Josip Karamatić, Gradska galerija Antun Gojak
Marino Srzić, Gradska knjižnica
Ana Duvnjak, Gradska knjižnica
Ante Grčić, Srednja škola fra Andrije Kačića Miošića Makarska
Ante Škrabić, Ogranak Matice hrvatske u Makarskoj
Božo Škarica, Gradska glazba Makarska
Any Carević Grbić, Makarski Folklorni ansambl Tempet
Hrvoje Škrabić, Javna ustanova „Park prirode Biokovo“
Vedrana Vela Puharić, Javna ustanova „Park prirode Biokovo“
Agata Ravlić, turistički vodič
Nora Kuluz, etnologinja
Frane Filipetti, Pomorsko športsko ribolovno društvo „Arbun“
Antonia Vodanović, Udruga Kačić
Petra Jerković, Udruga Kačić
Petar Kelvišer, Ruke za bolju Makarsku
Sanja Srzić, akademska slikarica
Tina Divić, vizualna umjetnica, Udruga Mart
Marija Ivanković, vizualna umjetnica, Udruga Mart
Davor Šegota, Lutkarsko Društvo Zlatousti
Petra Mravičić, TiP extreme
Marina Šimić Obradović, Marina Design
Svjetlana Sofić, Arta Larga by Gastro diva
Momo Lađević, Freelance (Art Klub)
Marina Josipović, Hotel Park Makarska

Kolovoz 2022.

*Očima, pameću, srcem po onom što se vidi do
onoga što se ne vidi.*

Riječi dr. fra Jure Radića, uklesane u kamenu u sklopu botaničkog
vrta Kotišina.

Sadržaj

Inventar6

Materijalna baština	6
Makarska prije Makarske	6
Barokno lice grada	6
Crkveno blago	9
Podbiokovlje	11
Arheološki lokaliteti	12
Ostale atrakcije	12
Nematerijalna baština	13
Usmena predaja	13
Rasplesana Makarska	15
Eno-gastro baština	15
Život uz more	17
Festivalski događanja	18
Makarsko kulturno ljetovanje	18
Glazbene manifestacije	19
Umjetničke manifestacije	19
Gastronomске manifestacije	19
Sportske manifestacije	19
Tradicionalne i zabavne manifestacije	20
Suveniri	20
Darovi prirode	21
Veličanstvena planina iznad grada	21
Zelene oaze grada	22
Plaže Makarske	22
Primorje kojem je Makarska glavni grad	22

Dionici23

Gradske institucije u kulturi	23
Gradski muzej Makarska	23
Gradska galerija Antun Gojak	23
Gradska knjižnica Makarska	23
Civilni sektor u kulturi	24
Kulturna baština	24
Izvedbene umjetnosti	24
Urbana kultura mladih	25
Znanost	25
Privatni sektor u kulturi i turizmu	26
Obrtnici u turizmu i kulturi	26
Muzeji	26

Rezultati radionica27

Teorija promjene	27
Sastavnice teorije promjene	27
Ciljne skupine - persone	31
Hiking par iz Njemačke	31
Obitelj iz Poljske	32
Školska ekskurzija iz Slavonije	32
Grupa mladih iz Italije	33
Umirovljenik iz Makarske	33
Turistički vodič iz Makarske	34

Doseg identitetskih fenomena.....	35
Lokalno prepoznatljivi fenomeni	35
Regionalno prepoznatljivi fenomeni	35
Nacionalno prepoznatljivi fenomeni	35
Internacionalno prepoznatljivi fenomeni	35
Ključne vrijednosti	37
Ključni ciljevi.....	40
Prenamjena gradskih prostora	43
Palača Tonoli.....	43
Vila Irena.....	44
Živkin dvor	44
Stara škola.....	45
Merkur 5.....	45
Zgrada Industromontaže.....	45
Vinarija Grabovac	45
Bivša ribarnica	46

Inventar

Materijalna baština

Makarska je grad bogate i dinamične prošlosti, stoga ne čudi da suvremeni grad obiluje kulturom baštinom. Kulturna je baština velik potencijal razvoja grada, ne samo u turističkom smislu, već i u kontekstu podizanja kvalitete života lokalne zajednice. U nastavku donosimo pregled atrakcije osnove Makarske.

Makarska prije Makarske

Najranije datirani arheološki nalaz s područja Makarske je kameno sječivo s lokaliteta Čurilo koje su koristili Neandertalci prije oko 40 000 godina. Na lokalitetu Bubnjevača moguće je pratiti kontinuiranu naseljenost tijekom više tisuća godina, uz dokaze o razvoju materijalne kulture i kulturnim inovacijama. Važan arheološki lokalitet je makarski poluotok sv. Petar koji je, zahvaljujući svom položaju, bio dobra lokaciju za zaštitu i obranu. Na uzvisini se nalazila utvrda s bedemima, a to je mjesto i okolnom stanovništvu služilo kao pribježište. Položaj na sv. Petru je, zajedno s položajem Gradac na Osejavi, predstavljao stratešku točku koja je vizualno bila povezana s ilirskim naseljima pod Biokovim.

Područje današnje Makarske već je u razdoblju antike bilo najveće središte Makarskog primorja. Rimski grad tada se zvao Muccurum, a istraživanja njegovih sačuvanih nekropola ukazala su da na slobodniji raspored gradnje. Razdoblje antike bilo je razdoblje sukoba, ali i širenja kršćanske vjere. Osnutak biskupije Muccuruma 533. godine predstavljao je vrhunac razvoja grada, a na poluotoku sv. Petar pronađeni su ostaci ranokršćanske crkve. No, ovaj uzlet nije dugo potrajao jer su Goti već 548. godine srušili Muccurum, a to je označilo i kraj antičkog razdoblja.

Područje Makarske tijekom sedmog se stoljeća navodilo kao Mucru, a tijekom desetog Mokron. Upravo se na sv. Petru odredio položaj Mokrona, obnovljenog grada - utvrde. Tijekom narednih se stoljeća grade crkve na širem makarskom području, a poluotok sv. Petra i dalje ostaje važan dio grada. Krajem 15. stoljeća Makarska postaje osmanski grad.

Barokno lice grada

Iako je područje grada Makarske kontinuirano naseljeno još od doba antike, grad je za vrijeme turske vladavine nekoliko puta bio devastiran, stoga nema sačuvanih svjetovnih građevina starijih od kraja 17. stoljeća.

Makarska se intenzivno razvijala tijekom 17. i 18. stoljeća zahvaljujući trgovini. Trgovina je cvjetala zbog razmjene putem mora - u grad su dolazili trgovci iz raznih krajeva Dalmacije. Stoga su oko glavnog gradskog trga nicala kuće u čijim su se prizemljima nalazile trgovine. Kako se grad počeo sve više bogatiti zahvaljujući trgovini, tako se počeo i sve više širiti. Lokalne imućne obitelji počele su graditi svoje palače nešto dalje od strogog centra grada. Onovremeni, barokni identitet grada u velikoj je mjeri sačuvan do danas. Ne čudi stoga što se brojne palače i kuće danas nalaze u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske (sve su navedene dalje u popisu), kao i cijela uža gradska jezgra koja je registrirana kao kulturno-povijesna cjelina.

Tipiče kasnobarokne kuće građene su od kamena, uglavnom imaju jedan ili dva kata, karakterizira ih simetrija, a oblikovanje pomoću tipičnih arhitektonskih elemenata svaku čini jedinstvenom. Kameni balkoni na konzolama, dvostrešni luminari (istureni prozori na krovu), profilirani vijenci iznad otvora i zabati najčešći su dekorativni elementi koji krasi inače jednostavna pročelja. S obzirom na to da su se u prizemljima nalazile trgovine, mnoge kuće sa svake strane ulaza imaju tzv. „otvore na koljeno“. Mnoge su kuće sa stražnje strane imale ograđeno dvorište.

Glavni gradski trg

Središte grada čini glavni gradski trg koji nosi ime hrvatskog pjesnika i fratra Andrije Kačića Miošića. Sadašnji je izgled trg dobio u 20. stoljeću zahvaljujući lokalnoj arhitektici Olgi Pavlinović. Njezino se djelo često ističe

kao sjajan primjer oblikovanja urbanog središta u Hrvatskoj, naglašavajući pritom specifične zadatosti prostora – prirodnu kosinu te masivnu planinu koja se nadvija nad grad.

Prostor trga uokviruje niz baroknih kuća, a tlocrt i raspored okolnih ulica sačuvani su do danas. Na sredini trga stoji skulptura fra Miošića, a iza njega se nalazi župna crkva svetog Marka. Iza crkve se pruža pogled na veličanstveno Biokovo – prema riječima povjesničarke umjetnosti Željke Čorak, može se reći da je Kačić svjetovni protagonist prostora, katedrala sakralni, a Biokovo prirodni. Vizualni spoj urbanizma, arhitekture, skulpture i prirode zaista vizuru ovoga trga čini jedinstvenom.

Mletačka česma

Jugoistočno od crkve sv. Marka sagrađena je 1775. godine javna gradska česma Na njezinom natpisu piše da ju je sagradio narod Makarske, a na njoj se nalazi i najstariji sačuvani makarski grb koji se i danas upotrebljava kao službeni znak grada Makarske. Voda se mogla upotrebljavati isključivo za piće, a dvije nešto udaljenije kamenice, u koje je otjecao višak vode, služile su za napajanje konja i stoke.

Stup za zastavu

Iz razdoblja mletačke vladavine ostao je sačuvan još jedan spomenik - kameni stup za zastavu, tzv. **markovac** ili **šandarac**. Ukrašen je reljefnim prikazom mletačkog lava s otvorenom knjigom u ruci, što znači da je spomenik nastao u doba mira.

Kuća Babić-Lozina (Kalalarga 1)

Kasnobarokna dvokatnica izgrađena je u 18. st. na zapadnoj strani Kačićevog trga. U osi simetričnog pročelja je kameni barokni balkon na konzolama, a u prizemlju su tri široka i preinačena vrata. Naglašena je središnja os kuće u kojoj se na krovu nalazi dvostrešni luminar. Dvorište kuće je na zapadnoj strani ograđeno kamenom ogradom, sa stepeništem kojim se ulazi na prvi kat.

Kuća Karalipeo-Mrkušić (Kačićev trg 15 i 16, Dalmatinska 2)

Barokna katnica s potkrovljem izgrađena je na istočnoj strani Kačićeva trga. U osi simetričnog pročelja su ulazna vrata s lukom, ukrašena stiliziranim

biljnim motivima, a u tjemenu luka je uklesana godina 1768. Ulazna vrata su flankirana dućanskim vratima, južna su oblikovana „na koljeno“, dok su sjeverna preoblikovana. Na katu je u osi pročelja kameni balkon baroknog oblikovanja na konzolama u obliku ljudskih glava, a u potkrovlju su dvostrešni luminari, od kojih je središnji s dvostrukim prozorom. Istočno od kuće je dvorište ograđeno zidom i kameno stubište.

Stara škola (Don Mihovila Pavlinovića 1)

Na sjevernoj se strani trga nalazi zgrada **Stare škole**, čiju je gradnju započeo posljednji makarski biskup, Fabijan Blašković (1777. - 1819.) za potrebe biskupskog sjemeništa. Ukidanjem samostalne makarske biskupije 1828. godine, zgrada prelazi u vlasništvo splitske nadbiskupije i ostaje nedovršena. Dovršena je u neoklasicističkom stilu tek 1879. godine nakon što je prešla u privatno vlasništvo, no iste je godine izgorjela. Ubrzo je obnovljena, a u nju su uselile makarske škole.

Zgrada je imala školsku funkciju sve do 1984. godine, a nakon toga je postala važno kulturno središte u Gradu - u njoj su danas smješteni Gradska galerija Antun Gojak, Gradska knjižnica, Glazbena škola, uredništvo gradskog glasila Makarsko primorje te Radio Makarska rivijska.

Kalalarga

Najpoznatija ulica zasigurno je **Kalalarga**, Široka ulica, žila kucavica grada i njegovih stanovnika.

Trg i Kalalarga od davnina su mjesta susreta, okupljanja i održavanja različitih događanja. Nekada su ta mjesta imala lokalnu funkciju, danas se više radi o turističkoj, no to ne umanjuje njihovu frekventnost i potencijal za daljnji razvoj, kako u turističke, tako i u lokalne svrhe.

Kuća Kalalarga 3

Ova trokatna kuća, smještena na samom početku makarske žile kucavice, nekoć je bila hotel. Sagradio ju je nedugo nakon Prvog svjetskog rata Ivan Mihaljević, nakon što se u rodni kraj vratio s Novog Zelanda. Bila je to jedna od većih zgrada u ulici, a imala je poslovno prizemlje, dva kata i potkrovlje.

Na prvom je katu bilo pet soba, a na drugom četiri. Posao s turistima počeo je cvjetati tridesetih godina prošloga stoljeća, stoga je obitelj u kući izgradila

još jedan kat, a zaposlili su i profesionalnu kuharicu, konobara i londinera te pomoćnu radnu snagu. Posao u Svratištu mira, kako je Mihaljević nazvao svoj hotel, cvjetao je do Drugoga svjetskog rata. U ratu je kuća bila oštećena, no ubrzo nakon toga i popravljena. Prizemlje je od tada promijenilo mnoge funkcije.

Kuća Vuković (Kalalarga 8)

Stambena dvokatnica kojoj je naknadno dograđen kat izgrađena je u drugoj polovici 18. st. s obilježjima kasnog baroka. Južno pročelje okrenuto je na glavnu ulicu, u osi pročelja je lučni portal ukrašen palmicama, flankiran vratima „na koljeno“. Na prvom katu je pet simetrično postavljenih prozora s profiliranim vijencima, a na drugom je u središnjoj osi balkon na dvije konzole. Nadograđeni kat je ožbukan. Sjeverno od kuće je ograđeno dvorište s gospodarskom zgradom.

Kuća Vuković (Kalalarga 10)

Stambena dvokatnica kojoj je naknadno dograđen kat izgrađena je u drugoj polovici 18. st. s obilježjima kasnog baroka. Južno pročelje okrenuto je na glavnu ulicu, u osi pročelja je lučni portal ukrašen palmicama, flankiran vratima „na koljeno“. Na prvom katu je pet simetrično postavljenih prozora s profiliranim vijencima, a na drugom je u središnjoj osi balkon na dvije konzole. Nadograđeni je kat ožbukan. Sjeverno od kuće je ograđeno dvorište s gospodarskom zgradom.

Kuća Miličić (Kalalarga 15)

Stambena trokatnica građena je krajem 18. st. u stilu baroknog klasicizma. Na glavnom južnom pročelju su u osi ulazna vrata s profiliranim vijencem i dva dućana s otvorom „na koljeno“, a na katu simetričnog pročelja je barokni kameni balkon na konzolama s ogradom od kamenih stupića. Uz kuću je vrt ograđen zidom u kojem je gospodarska katnica.

Lištun

Palača Ivanišević (Fra Filipa Grabovca 17, 19A, 19, 21)

Na obližnjem se Lištunu nalazi barokna **palača**, kuća obitelji **Ivanišević**, jedne od najpoznatijih makarskih obitelji. Izgled kuće odavao je ukus i

bogatstvo makarskog plemstva, jer je obitelj Ivanišević pripadala onom društvenom sloju koji je tijekom 18. i 19. stoljeća dao najveći doprinos duhovnom i materijalnom razvoju makarskoga kraja. Jedan od najpoznatijih pripadnika obitelji bio je Franjo Ivanišević (1782. - 1877.), dugogodišnji gradonačelnik Makarske. Palača ima dva kata, a južno je pročelje razvedeno trijemom s lukovima. Predstavlja najljepši spomenik građanske arhitekture u Makarskoj.

Zgrada na Lištunu (Lištun 3 i 5)

Trokatnica nepravilnog L - tlocrta smještena je na predjelu zvanom Lištun. Pokrivena je kupom kanalicom na višeslivnom krovu, a građena kvalitetno klesanim kamenim kvadrima. Južno pročelje, otvoreno gradskoj luci, je reprezentativnije raščlanjeno, dok su ostala otvorena pročelja (zapadno je zatvoreno u nizu kuća), obrađena sa znatno manje pažnje.

Glavno, južno pročelje simetrično je raščlanjeno s tri prozorske osi, a u središnjoj je istaknut kameni balkon oslonjen na dvije dvostruke konzole. Na sjevernom pročelju ugrađena je ploča datirana u 1726. godinu sa sljedećim tekstom na hrvatskom jeziku: PI IVAN IHS MARKOVIC / KO GLIVBI BOGA. I. ISKARGNO / EGA IVXIVAGA. IXIVEVIK / BRATE TEZI PRAVO. D. (dio teksta otučen) / DVRAVIK. Kuća se može datirati u prvu polovinu 18. stoljeća te predstavlja vrijedan primjer barokne stambene arhitekture u Makarskoj.

Riva

Gradsku rivu oblikuju kuće koje su pročeljima okrenute prema moru. Barokna obilježja vidljiva su u oblikovanju vrata, prozora, balkona i raskošnih kamenih grbova.

Palača Tonoli (Obala kralja Tomislava 17)

Šetnjom prema gradskoj plaži prolazi se pokraj **palače Tonoli**. Najpoznatiji stanovnik ove barokne kamene ljepotice bio je venecijanski liječnik Luigi Tonoli, koji se u Makarskoj oženio lokalnom plemkinjom Marijom Anom Ivičević. Tonoli se u gradu istaknuo u suzbijanju kuge početkom 20. stoljeća, a upravo je po njegovu imenu palača ostala poznata sve do danas.

Palaču je krajem 18. stoljeća, malo izvan gužve i buke samog centra grada, dao izgraditi djed Marije Ane, Stjepan Ivičević. U arhivskim zapisima stoji da je "počeo graditi takvu veliku i lijepu palaču, kakvoj nema slične u Makarskoj". Današnja palača bila je dio stambeno-gospodarskog sklopa koji je tlocrtno imao oblik trokrilnog „U“, što je za ono vrijeme bila tipična tlocrtna dispozicija izvangradskih palača. Sklop je tijekom stoljeća doživio brojne preinake, a središnji dio koji je opstao do danas sastoji se od prizemlja, prvog kata, drugog kata i potkrovlja. U njoj se danas nalaze Turistička zajednica grada Makarske (prizemlje) i Gradski muzej Makarska (prvi kat). Drugi su dijelovi u privatnoj poslovnoj ili stambenoj funkciji.

Kuća Gačina (Lištun 4 i 6, Marineta 3)

Jednokatnica koja se nalazi na makarskoj Rivi. Reprezentativnim pročeljem okrenuta je prema ulici koja teče paralelno s Rivom. Građena je dobro klesanim kamenim kvaderima. Pokrivena je dvovodnim krovom, a na sjevernoj plohi krova istaknuta su tri luminara u osima pročelnih otvora. U dvorištu se nalazi vanjsko stubište. Ističe se nizom kvalitetne arhitektonske dekoracije tipične za baroknu izgradnju 18. stoljeća. Jedna od najznačajnijih stambenih baroknih građevina u Makarskoj, posebice u činjenici da je reprezentativno pročelje okrenuto od mora, što je jedno od rijetkih sačuvanih svjedočanstava urbanističke regulacije gradske obale prije izgradnje Rive.

Ostale kuće

Kuća Dominis (Stjepana Ivičevića 1)

Kuća Dominis u organizaciji prostora i arhitektonskim elementima ima odlike dalmatinske pučke arhitekture 17. – 18. st. kao i odlike kasnog baroka koje se očituju u klesarskim zahvatima domaćih majstora. Stambena katnica ima balaturu uz južno pročelje i zidane dvostrešne luminare u uglovima, a izvorno je bila okružena ograđenim vrtom. Svojim oblikovanjem spada u najizrazitije građevine dalmatinske pučke arhitekture na Makarskom primorju.

Kuća Alačević (Prvosvibanjska 19)

Stambena dvokatnica „L“ tlocrtno dispozicije s ograđenim dvorištem izgrađena je u XVIII. stoljeću. Kuća oblikovanjem pokazuje sve odlike kasnobaroknoga stila, što se posebno očituje u bogato ukrašenim balkonima s kamenom ogradom od stupića kruškolikog oblika i ugaonih stupića ukrašenih palmetama. Na balkonu je grb obitelji u baroknoj kartuši, a u dvorištu vanjsko stubište s kamenom ogradom. Osim stambene, kuća je izvorno imala i gospodarsku namjenu, u nekadašnjoj dobro uređenoj i prostranoj konobi su dvije polukružne zidne niše u kojima su stajale preše za ulje i vino.

Crkveno blago

Župna crkva sv. Marka - katedrala

Njezina je gradnja započeta za vrijeme biskupovanja Nikole Bijankovića (1699.-1730.) kada je Makarska bila središte biskupije. Zato ju i danas Makarani zovu katedrala. Idejno ju je osmislio venecijanski arhitekt sakralnih građevina Giacomo di Varenne 1697. godine. Nacrt za zvonik izradio je inženjer Giuseppea D'Andrea 1708. Katedrala je dovršena 1755. uz sudjelovanje inženjera Francesca i Bartola Melchiorija koji su izvorni nacrt oblikovali prema vlastitim idejama.

Sa svog uzvišenog položaja na sjeveroistočnoj strani trga nadgleda središte Grada. Jednostavno barokno oblikovano pročelje okrenuto je prema trgu, a iza se nalazi zvonik koji je svojevrsna orijentacijska oznaka jer se vidi iz svih dijelova grada.

U unutrašnjosti crkve nalazi se oltar u kojem se čuvaju kosti sv. Klementa, zaštitnika grada Makarske i Makarske biskupije kao i grob utemeljitelja crkve, biskupa Bijankovića.

Postoji predaja da je crkva bila opremljena orguljama znamenitog hrvatskog graditelja orgulja Petra Nakića i njegove poznate mletačke radionice. No biskup Bijankovića Nakića nije uspio nagovoriti, ali je orgulje izradio drugi poznati venecijanski graditelj orgulja Francesco Dacci 1768. Ove su orgulje

bile u funkciji do 1846. kada su zamijenjene orguljama iz radionice Giacomo Bazzani e figli.

O važnosti ove crkve za lokalnu zajednicu svjedoči činjenica da su upravo lokalni stanovnici financijski pripomogli njezinu obnovu nakon snažnog potresa 1962. godine.

Franjevački samostan Blažene Djevice Marije

Kao riznicu lokalne baštine svakako treba istaknuti Franjevački samostan Blažene Djevice Marije. Sagrađen je na prostoru kasnoantičkog groblja i najvjerojatnije, ranijeg benediktinskog samostana.

Izgradnja kompleksa započela je davne 1502. godine. Tijekom narednih su stoljeća zgrada samostana i crkva sv. Marije nekoliko puta stradali, uglavnom u ratnim razaranjima i tijekom potresa 1667. godine. Zbog toga se kompleks mnogo puta obnavljao i dograđivao, a sagrađena je i skladna nova crkva 1938.-1940. prema nacrtu arhitekta S. Podhorskog..

Budući da se u samostanu dugi niz godina nalazilo učilište, danas ondje postoji bogata knjižnica s oko 5000 knjiga, 24 inkunabule i mnogo rukopisa. Samostan ima i vrijedan arhiv te samostansku zbirku u kojoj se čuvaju umjetnine i crkveni inventar. Velik dio vrijednog inventara pripada staroj crkvi u kojoj se bogoslužje obavljalo do 1940. godine. Najvrednije se djelo nalazi u pjevalištu stare crkve, a riječ je o prikazu posljednjeg suda talijanskog slikara Antonija Molinarija iz 17. stoljeća. Na ogradi pjevališta nalazi se skupina portreta franjevačkih svetaca, a na glavnom se oltaru ističe triptih Uznesenja Blažene Djevice Marije Pietra de Costera. Godine 1743. podignute su orgulje koje nažalost danas nisu više sačuvane. Radi se o djelu čuvenog graditelja orgulja Petra Nakića, začetnika mletačko dalmatinske škole orguljartsva.

U novoj se crkvi ističe diptih Josipa Biffela. Od crkvenog je inventara sačuvano mnogo zlatnog i srebrnog posuđa, križeva, relikvijara, svijećnjaka, kadionika i drugih predmeta bogato dekoriranih različitim tehnikama, natpisima i dragim kamenjem.

Najpoznatiji dio samostana svakako je Malakološki muzej u kojem se čuva 3000 primjeraka školjaka i drugih mekušaca iz mora diljem svijeta.

Kasnobarokna crkva sv. Filipa Nerija

Sagrađena je na samoj obali kao dio filipinskog samostana, po uzoru na makarsku crkvu sv. Marka. Građena je novcem Mletačke Republike, koja je u to vrijeme provodila politiku štednje, stoga su sve novopodizane crkve na dalmatinskoj obali Jadrana bile jednostavno oblikovane, bez tipičnog baroknog dekora. No, unutrašnjost ove crkve obiluje hvarskim mramorom u različitim bojama.

Crkva sv. Petra

Na poluotoku Sv. Petar moguće je vidjeti tragove prapovijesne gradine, kao i dijelove kasnoantičke i venecijanske arhitekture. **Crkva sv. Petra** podignuta je u srednjem vijeku na mjestu ranokršćanske crkve iz 6. st. Pripadala je samostanu augustinaca iz kraja 15. st. Naziva se 1615. i katedralom. Obnovljena je nakon odlaska Osmanlija, vjerojatno početkom 18. st. Srušena je u potresu 1962. te faksimilski obnovljena 1993.

Crkva i zaravan uokolo imali su namjenu groblja sve do 1830-tih. U podu crkve nalaze se nadgrobne ploče pripadnika plemićke obitelji Kačić. Budući da je poluotok sv. Petar bogato arheološko nalazište, istraživanja crkve rezultirala su brojnim nalazima minulih vremena.

Svetište Vepric

Na samoj jadranskoj magistrali smješteno je marijansko **svetište Vepric**, posebno upravo po lokaciji na kojoj je smješteno – u prirodnoj špilji. Kao inspiracija za smještanje svetišta u ovaj prirodni krajolik poslužilo je poznato svetište u Lurdu, a svetište je osnovano 1908. godine. Danas je to prekrasan park u kojem su izgrađene kapela i dvorana za duhovne susrete, a ispred špilje se nalazi oltar na otvor.

Podbiokovlje

Šire makarsko područje poznato je po bogatim arheološkim nalazištima čije datacije sežu sve do prapovijesti. Prigradsko naselje **Veliko Brdo** poznato je po **pečini Bubnjevača**, u kojoj su pronađeni ulomci impresso keramike iz neolitičkog razdoblja – to su najstariji dokazi života ljudi na području Makarske. Ovdje se nalaze i **crkve sv. Mihovila** i župna **crkva sv. Jeronima** (1716.-1745.) koje čuvaju oltarne slike, crkveni namještaj i predmete iz razdoblja od 17. do 19. stoljeća.

Makar je poznato prapovijesno nalazište s tumulima i ostacima keramike, uglavnom iz razdoblja brončanog doba. **Crkva sv. Ivana** važna je zbog ploče s natpisom o gradnji crkve na hrvatskom jeziku iz 1612. godine. Natpis završava stihovima koji su najstariji dokaz književnog rada na hrvatskom jeziku na makarskom području.

Područje **Kotišine** bogato je kulturno-povijesnim spomenicima. Najstariji sloj seže u razdoblje brončanog doba. Danas se **crkva sv. Andrije** nalazi na vrhu prapovijesne gradine. Ruševine **crkve sv. Martina** pokazuju stilske odlike romanike, a oko nje se nalazi srednjovjekovno groblje s nadgrobnim pločama iz 14. ili 15. stoljeća. Ova je crkva važna kao mjesto štovanja kulta sv. Martina, pa se stoga nalazi na jednoj od kulturnih ruta Vijeća Europe, Ruti sv. Martina. Na lokaciji je postavljena i stopa sv. Martina. **Crkva sv. Ante** podignuta je početkom 20. stoljeća. Na području se nalazi i rodna kuća oca Petra Perice, makarskog svećenika i autora popularnih napjeva. Kuća je pretvorena u spomen dom.

Ispod biokovskih se litica nalaze **Veliki i Mali kaštel**, ruševine utvrda iz 17. stoljeća. Veliki je kaštel prije nekoliko godina obnovljen i pretvoren u suvremeni **Interpretacijski centar** u kojem je interpretirana kulturna i prirodna baština Kotišine. Centar je pod upravom Gradskog muzeja Makarska. U Kotišini se nalazi i jedinstveni **botanički vrt**.

Spomenici

Nalazi se na glavnom se gradskom trgu nalazi **spomenik fra Andrije Kačića Miošića**, rad kipara Ivana Rendića. Podignut je 1890. godine, a u podmirenju troškova za njegovu izradu sudjelovala je cijela Hrvatska. Sastavni dio spomenika bio je i mozaik u obliku ćilima koji prikazuje grbove svih zemalja koje Kačić spominje u svojoj "Pismarici". No, taj je dio zasmetao bečkoj vladi koja ga je tumačila kao izraz težnje za ujedinjenjem hrvatskih zemalja pa ga je zabranila. Spomenik je na kraju postavljen bez tog dijela, što je naljutilo Rendića koji nije ni došao na svečanost otkrivanja. Srećom, grbovnik je sačuvan i na svoje mjesto postavljen 1922. godine.

Na zapadnom ulazu u Makarsku nalazi se **Napoleonov ili Marmontov spomenik**, kamena piramida, odnosno obelisk, koji podsjeća na kratkotrajnu vladavinu Francuza. Radi se o spomeniku maršalu Marmontu koji je 1808. godine postavljen južno od Franjevačkog samostana. Dolaskom Austrije u Makarsku nakon poraza Napoleona, natpis je otučen i uklesan je novi u čast austrijskog cara, a spomenik je 1818. godine premješten na današnje mjesto. U Gradu se nalaze i spomenici novijeg datuma kao što su spomenik dr. Franji Tuđmanu, dr. Anti Starčeviću, don Mihovilu Pavlinoviću, zatim Spomenik Revolucije, odnosno spomenik poginulima u Drugom svjetskom ratu te spomenik hrvatskim braniteljima Domovinskog rata.

S obzirom na to da je Makarska turističko središte, ne čudi da ima i spomenik posvećen upravo turistima, i to ne jedan, već dva. Jedna skulptura prikazuje stranu turistkinju u zagrljaju „galeba“ Jure. „Galebarenje“, odnosno umijeće zavođenja, u Makarskoj je bila popularna vještina. Spomenik nosi naziv „**U korak s vremenom**“, a podignut je u čast svim turistima koji su posjetili Makarsku. Drugi spomenik, „**Bonaca**“ postavljen je 2006. godine ispred Gradskog muzeja povodom 100 godina turizma u Makarskoj. Posvećen je kupcima, a prikazuje turista kako uživa u moru.

Na poluotoku sv. Petar nalazi se **skulptura sv. Petra** iz 2009. godine, djelo T. Kršnjavog. Sa stijene nadzire i čuva grad. Spomenik je posebno zanimljiv zaljubljenima jer se ispod njega nalazi lančana ograda na kojoj parovi ostavljaju lokote koji simboliziraju njihovu neraskidivu ljubav, a ključeve bacaju u more.

Arheološki lokaliteti

Makarsko je područje bogato arheološkim nalazištima iz različitih povijesnih razdoblja. Na mnogim su lokalitetima provedena opsežna arheološka istraživanja, a mnogo je lokaliteta koji vjerojatno još nisu ni otkriveni. Neka su nalazišta, nažalost, stradala pod novogradnjom, a većina onih koja su očuvana, nisu uređena i „nevidljiva“ su na turističkoj karti grada.

Postoji nekoliko lokaliteta koji imaju turistički potencijal i koji bi, uz uređenje i kvalitetnu interpretaciju, mogli postati atraktivni doživljaji:

Povijesna jezgra Makarske je za vrijeme vladavine Osmanskog carstva bila opasana zidinama. Zidine su srušene nakon mletačkog zauzimanja grada, no dijelovi su, usprkos tome, ostali sačuvani do danas. Sačuvano je prizemlje južne kule na Marineti koje je danas uklopljeno u nove stambene zgrade. Nakon osvajanja, Mlečani su podignuli nove zidine, a jedan od ostataka tog obrambenog sustava je i danas vidljiva **kula na Zelenki**.

Nalazište na sv. Petrom izuzetno je važno te je već prepoznato kao turistički potencijal i u planu je uređenje arheološkog parka na poluotoku. Druga važna strateška točka povijesnih razdoblja nalazila se na **Osejavi**, stoga se i ondje danas, na položaju **Gradac**, mjestimice vidljivi ostaci venecijanske utvrde iz 17. stoljeća. Položaj je ujedno i izniman prirodni vidikovac.

U Makarskom je zaleđu moguće upoznati makarsku prapovijest – na lokalitetu **Brdo** vidljivi su ostaci prapovijesnih grobnih tumula, a na gradina **Veliko Brdo** sačuvani su ostaci bedema prapovijesne utvrde.

Turistički potencijal imaju i podbiokovske ruralne cjeline. Posebno se ovdje ističu **Veliko Brdo** i **Makar**, u kojima su vidljivi ostaci tradicijskoga graditeljstva te **Mlinice**, mjesto u kojemu su sačuvane stare mlinice (mlinovi).

Ostale atrakcije

Makarska zvjezdarnica i Astro park

Makarska je zvjezdarnica najmlađa zvjezdarnica u Republici Hrvatskoj, otvorena 2009. godine. Nalazi se u centru grada, u blizini rive i gradske plaže, na brdašcu visokom 50 metara. Iako se nalazi u centru grada, prostor je tijekom noći u potpunom mraku jer je brdašce na kojem se nalazi okruženo prstenom borove šume.

Još jedna posebnost ove zvjezdarnice je što je izgrađena na monumentalnom spomeniku. Spomenik je podignut 1974. godine, a posvećen je poginulim braniteljima u Drugom svjetskom ratu.

Zvjezdarnicu vodi udruga DAUP-Orion (Društvo za astronomska proučavanja), astronomska udruga koja u Zvjezdarnici provodi različite programe i projekte. Većina je programa namijenjena djeci jer je jedna od glavnih djelatnosti udruge promidžba i popularizacija astronomije među mladima. Najpoznatiji programi su Astro škola i Dani svemira, manifestacija koja se provodi sredinom kolovoza, kad se na nebu pojavljuje nebeski spektakl, tzv. Suze sv. Lovre.

Nekoliko godina nakon otvorenja, ispred zvjezdarnice je postavljen i Astro park, jedinstveno znanstveno igralište za djecu koje je temeljeno na konceptu Sunčevog sustava.

Nebeska šetnica – Skywalk

Otvorena usred prve pandemijske godine, nebeska šetnica vrlo je brzo postala velika atrakcija. Nalazi se u Parku prirode Biokovo, u blizini info-centra, na visini od 1228 metara nad morem. Riječ je o staklenom vidikovcu u obliku potkove koji se nalazi na litici i s kojeg se pruža fantastičan pogled na more i otoke, a za lijepog je vremena moguće vidjeti i Italiju.

Izgradnja vidikovca bila je dio projekta „Novi Adrion – Promicanje održivog korištenja prirodne baštine Parka prirode Biokovo“, a projekt je financiran sredstvima EU. Cilj projekta je povećati atraktivnost prirodne baštine Parka te povećanje broja posjetitelja ulaganjem u infrastrukturu i sadržaje.

Nematerijalna baština

Područje Makarskog primorja bogato je ne samo materijalnom baštinom, već i nematerijalnom. Pod nematerijalnu baštinu ubrajamo usmene predaje, izvedbene umjetnosti, jezik, različite društvene prakse, rituale, festivale, znanja i vještine, ali i predmete i prostore koji su povezani s određenim oblikom nematerijalne baštine.

Veličanstvena, ali istovremeno i zastrašujuća planina Biokovo, oduvijek je bila inspiracija za narodne priče, a more i druge karakteristike geografskog prostora oblikovali su svakodnevni život ovog prostora. Iako mnogi elementi tradicije danas sve više blijede, nematerijalna je baština ovoga kraja još uvijek živa, a u kontekstu kulturnog turizma potrebno ju je gledati iz dvije međusobno povezane perspektive - elementi nematerijalne kulturne baštine sjajan su temelj za razvijanje kulturnog turizma, a razvijanje kulturnog turizma na temelju nematerijalne baštine osigurat će njezino dalje očuvanje i nastavak življenja u lokalnoj sredini.

Usmena predaja

Papuča biskupa Bijankovića

Nikola Bijanković bio je makarski biskup koji je živio u 17. stoljeću. Istaknuo se humanitarnim radom i promicanjem kulture i obrazovanja, a započeo je i gradnju župne crkve sv. Marka. Jedna od najpoznatijih legendi s područja Makarske veže se upravo uz biskupa Bijankovića.

Biskup je mnogo putovao, propovijedajući kršćanstvo u drugim krajevima. Nakon što se vratio s jednog putovanja, bio je umoran te predahnuo u blizini crkve, izuvši pritom svoje papuče koje je dobio na dar u Rimu. Kad se probudio, primijetio je da jedna papuča nedostaje. Biskup je bio vrlo uznemiren time te je naredio sumještanima da pretraže cijeli grad kako bi pronašli papuču. Papuča nije bila pronađena, a gradom su počele kružiti različite priče o njezinoj sudbini.

Neki su govorili da ju je ukrao sam vrag kako bi se osvetio biskupu što je toliko ljudi preobratio na kršćanstvo. Drugi su govorili da ju je ukrao neki

razbojnik, a treći da ju je ukrao sam kapelan kako bi se domogao biskupskog prijestolja. Prolazile su godine, a papuča i dalje nije bila pronađena.

Jednog je dana ispred kuće Mare iz Kotišine došao jedan stranac i molio je vode. Mara je bila ljuta što ju je prekinuo u radu te ga je odbila poslužiti. Stranac joj je na to pokazao nešto vrijedno i rekao da će joj to dati ako mu da vode. Mara se prekrstila i pobjegla u kuću, kuneći se da je vidjela biskupovu papuču. Stranac je nestao, a na mjestu gdje je stajao pojavila se voda, pravo blago za seljane. Biskup je tada shvatio da je njegova papuča žrtvovana kako bi njegovim vjernicima bilo bolje.

Biskup je nakon toga odlučio i nagraditi svoju zajednicu. Tijekom korizme im je omogućio da na jedan dan prekinu korizmu i povesele se. Tako je organizirana kavalkina, odnosno bal. Godine su prošle i došlo je vrijeme da biskup napusti ovaj svijet. Čitav je kraj došao na oproštaj od biskupa. Svi su željeli dotaknuti biskupovo tijelo, pa su oko njega stajali čuvari. Nakon nekog su vremena umorni stražari zaspali, a kada su se prenuli iz sna, u crkvi su vidjeli skupinu blijedih ljudi koji su izgledali kao da u rukama nose svijeće, a zapravo su im gorili vlastiti palčevi. Stražari su pobjegli, a jedan je na izlazu još bacio pogled na biskupovo tijelo - na njemu je uočio dvije papuče.

Biskup je umro 10. kolovoza, na dan sv. Lovre, a zbog velikog broja ljudi koji su došli odati počast biskupu u grad, dan je proglašen sajmenim danom. Biskupov se grob danas nalazi u župnoj crkvi sv. Marka.

Picokare

Naziv "picokare" odnosi se na redovnice - trećoretkinje, koje su živjele u kućici podno biokovske litice kraj crkve sv. Martina u Kotišini. Bavile su se uzgojem koza i ovaca te su proizvodile sir i druge mliječne proizvode. Odjeću su izrađivale od grubo obrađene vune koja je bila specifično sive boje zbog tkanja nebojane crne i bijele vune.

Pojam picokare razvio se iz talijanskog jezika - izraz *pinzochero* označava pobožnog čovjeka. Ta se riječ dovodi i u vezu s riječju *bizzoco* ili *bizzochero*, za koju se smatra da potječe od latinske riječi *bigotus*, koja je označavala sivkasto pokorničko odijelo, kakve su imale i kotišinske picokare.

Vile

Vile se pojavljuju u usmenim predajama u mnogim krajevima, pa tako i na području Makarskog primorja. Ljudi su ih opisivali kao plavokose ljepotice u bijelim ili plavim haljinama. Najčešće se opisuju kao mlade neudane djevojke karakteristične ljepote, no u nekim im je pričama polovica lica ljudska, a polovica životinjska, dok u nekim imaju jednu magareću nogu i mogu poprimiti različite ljudske oblike.

U makarskome kraju vile žive u pećinama biokovskih padina, na mjestima prekrivenim bršljanom. Stoga ne čudi da postoji špilja koja nosi ime Vilenjača. Spominju se bijele i crne vile. Bijele su dobre i pomažu ljudima. One su uvijek mlade i lijepe, imaju zlatnu kosu i duge, lepršave haljine. Crne vile napadaju ljude i upravo se njihov fizički izgled opisuje kao spoj ljudskog i životinjskog.

Demonološka bića

U narodnim pričama uvijek postoje i druga bića koja čine loše stvari i izazivaju strah, poput vještica i vukodlaka. Vještice se nazivaju i štrige ili more, a postoje i vještaci, a to su ljudi koji su sklopili savez s vragom. Oni imaju nadnaravne moći i bacaju uroke. Vukodlaci su dlakava životinja stvorenja koja se pojavljuju noću, najčešće na raskrižjima puteva gdje presreću putnike. To su mrtvaci koji zbog počinjenih teških grijeha ustaju iz groba četrdeset dana nakon smrti.

Još jedno demonološko biće koje se često pojavljuje u pričama je orbo, biće koje ima oblik crnog ovna, psa ili magarca. Slično kao i vukodlak, orbo noću plaši putnike. Pri susretu se predstavlja kao umiljata životinja pa osoba misli da je umiljat i dobroćudan. Nakon što uzjaše, orbo ga nosi sve brže i brže u daleke, nepoznate predjele po planini.

Priče o ovakvim nadnaravnim bićima uglavnom su se pričale djeci kako bi ih se preplašilo i spriječilo da lutaju po nepoznatim predjelima.

Heroine iz doba kuge

Ljudi su često govorili da se lako nositi s morom, vješticom ili vilom, ali da nema goreg od kuge. Kuga se, prema narodnom vjerovanju, ukazivala kao kostur djevojke u bijeloj haljini koja je svojim dodirom izazivala smrt.

Katastrofalna epidemija kuge poharala je makarsko područje 1815. godine. Osim što je bolest značajno smanjila broj stanovnika u gradu (u tri mjeseca umrlo je 555 stanovnika, odnosno trećina tadašnjeg gradskog stanovništva), u godinama nakon uslijedila je i glad. To nije bilo prvo izbijanje kuge na makarskog području, no bilo je najgore do tada, ali i, srećom, posljednje.

I danas u Makarskoj živi priča o dvije žene koje su se istaknule svojom hrabrošću i smionošću. U zapisu "Uspomeni povistnoj o kugi u Makarskoj" koji je sastavio msgr. Vjekoslav Cezar Pavišić, a objavljen je 1851., one su imenovane kao Nikolička i Dimovica. Zapis dočarava apokaliptičnu atmosferu koju potkrepljuju svjedočenja preživjelih.

S obzirom na to da žene nisu spomenute punim imenima, naknadno se pokušalo utvrditi o kome je točno riječ. Ono po čemu su ostale poznate njihova su hrabra djela - Nikolička je s ceste spasila malenu djevojčicu kojoj je majka umrla od kuge, brinula se za nju i kasnije ju i posvojila. Doslovno ju je preotela iz ruku krvnika koji ju je trebao smaknuti. Istraživanjem se otkrilo da je riječ o Antici Nikolić.

Druga heroína zvala se Kate Đorđević. Ona je do samoga kraja brinula za svoju oboljelu majku. Niti jedna od njezinih sedam sestara nije se htjela približiti majci. Kata je majku njegovala, a na kraju i pokopala, ostavši pritom "od kuge netaknuta".

Rasplesana Makarska

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća građani Makarske rado su plesali na *kavalkinama*, odnosno zabavama. Zabave su organizirali pojedinci, obično u iznajmljenim dvoranama. Plesali su se onovremeni plesovi s područja Makarske ili Podgore, a bilo je i "uvezenih" plesova koji su se tijekom vremena prilagodili lokalnom okruženju. Termin za ples u to je vrijeme bio "bal". Redoslijed plesova bio je unaprijed određen, a "kapo balo", odnosno vođa plesa, najavljuvao je plesove.

Najpoznatiji plesovi makarskog područja bili su četiri paša, Monferina, Polka, Šotić, Splitska kvadrilja, Điger i, vjerojatno najpoznatiji, tempet. Kvadrilju i Điger vodio je "kapo balo". Điger se pleše u kolu, a Tempet je parovni ples koji pripada tipu *prtilice* - to je naziv za ples u kojem si partneri međusobno prijete kažiprstom. U plesu muškarci izmjenjuju partnerice, a, kao i mnogi drugi plesovi, Tempet je služio za upoznavanje i udvaranje tijekom plesa.

Riječ tempet dolazi od latinske riječi *tempe*, što znači užurbano, žestoko. Ples je dobio ime po Napoleonovu generalu Tempetu koji je neko vrijeme boravio na Korčuli. General je volio folklorne napjeve i plesove pa je tako Makarane naučio plesati *prtilicu*. Makaranima se ples svidio te su ga usvojili i danas ga smatraju starim makarskim plesom.

Makarski folklorni ansambl Tempet jedini je folklorni ansambl na području Makarskog primorja, a ime je dobio upravo po plesu. Djeluje od 2004. godine s ciljem poticanja, razvijanja, očuvanja i unapređenja kulturne i folklorne baštine, a izvodi plesove iz svih područja Hrvatske. Neizostavan je dio brojnih manifestacija, ne samo u Makarskoj, nego i šire. U sklopu ansambla djeluje i ženska pjevačka skupina, a svojim djelovanjem ansambl čuva i promiče tradicionalne nošnje makarskoga kraja. Ansambl svoje aktivnosti trenutno provodi u dvorani Arte kojom upravlja Glazbena škola. Ansamblu je potreban vlastiti adekvatan prostor u kojem će se dalje moći razvijati i ostvarivati svoje projekte.

Eno-gastro baština

Osnovu makarske kuhinje čini mediteranska prehrana, koja je kao fenomen uvrštena na UNESCO-ov popis svjetske nematerijalne baštine. To je zajednički upis mediteranskih država (Hrvatske, Cipra, Španjolske, Italije, Grčke, Maroka i Portugala), a „mediteranska prehrana“ označava znanje, vještine, rituale, simbole i tradicije vezane uz poljoprivredu, ribolov, čuvanje i pripremanje hrane i, ono najvažnije, dijeljenje i konzumaciju hrane. Okupljanje oko stola snažna je kulturna odrednica mediteranskog identiteta. Zajedničko objedovanje svojevrsni je obred koji predstavlja zajedništvo, komunikaciju i pripadnost.

Unatoč različitim kulturnim utjecajima kroz povijest, na makarskom je području prevladala mediteranska kuhinja. Maslinarstvo, vinogradarstvo i ribarstvo bili su osnovni načini preživljavanja još od antičkih vremena. Priroda i povoljna klima omogućili su uspješan uzgoj plodova i proizvodnju kvalitetnoga maslinovog ulja, vina, prošeka te rakije lozovače i travarice. Makarsko je područje bilo poznato po uzgoju rogača, smokava, šipaka, limuna, naranača, mandarina, višanja, različitog povrća te ljekovitog i začinskog bilja. Takvo prirodno bogatstvo, prožeto povijesnim utjecajima s raznih strana svijeta, dovelo je do stvaranja jedinstvenog oblika mediteranske kuhinje u Makarskom primorju.

Stoga se tradicionalna gastronomija bazira na ribi i drugim morskim plodovima pripremljenim na različite načine – pečenim, kuhanim, u marinadi, u buzarama, u brujetima. Nakon toga slijede jela od povrća, a zatim pripravci od kupusa, janjetine i kozletine, iznutrica ili prastarih mesnih pirjanaca. Među mesnim se jelima izdvaja paštica, jelo od junećeg ili goveđeg mesa u slatko kiselom umaku od luka, mrkve, suhih šljiva, prošeka, crnog vina i octa. Poznati su i domaći makaruni, a na tanjuru se često nađu i meso ispod peke, slane srdele, pršut... Osim poznate torte makarake, od slastica dugu tradiciju ima kumpet, svojevrsna preteča žele bombona čiji je glavni sastojak sok od grožđa (mošt). Uz dodatak mnogobrojnih začina, nakon što se pripremi treba se neko vrijeme sušiti, stoga se obično počinje jesti oko Božića. Druge lokalne slastice uključuju fritule, kroštule, arancine, ušećerene bademe...

Torta makarana

Torta makarana tradicionalna je makarska slastica koja je uvrštena u Registar nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske. Ova je delicija već stoljećima dio lokalne gastronomije i jedan je od prepoznatljivih simbola Makarske.

Sastojci za pripravljanje ove torte ukazuju na venecijanske slastičarske utjecaje, a recept obuhvaća okuse i mirise mediteranskog podneblja. Poput mnogih poznatih jela, torta je nastala od sastojaka koje su domaćice imale pri ruci. Glavni sastojak torte su bademi, a limun i rožolin daju joj zavičajnu notu. Posebnost joj daje dekoracija u obliku mreže napravljen od trakica tijesta.

U Makarskoj se ova torta još uvijek redovito priprema za različite prigode, a služi i kao turistički brend čak i u inozemstvu. Torta tako ima i svoj logo. U okviru projekta Zagrebačke banke, dokumentacija o povijesti i upotrebi torte, recepti i podaci o Danima torte makarane pohranjeni su u vremenski trezor na stogodišnje čuvanje. Svi koji znaju pripremiti ovu slasticu, mogu se natjecati u izradi prilikom Dana torte makarane, tradicionalne gastronomske manifestacije.

Druge lokalne slastice uključuju fritule, kroštule, arancine, kumpet, ušecerene bademe...

Premis sladoledi

Obitelj Premis prije 30 je godina pokrenula u Makarskoj malu obiteljsku slastičarnicu uvozeći talijanske sladolede. Početkom Domovinskog rata okrenuli su se na vlastitu proizvodnju prema talijanskoj recepturi. Danas ova tvrtka proizvodi oko 2000 litara sladoleda koje izvozi ne samo na tržište u drugim dijelovima Hrvatske, već i u Europu te, nedavno, u Afriku. Njihov je sladoled moguće kupiti na gotovo 200 lokacija u Hrvatskoj, a u planu je još veće širenje.

Posebnost ovog sladoleda je u vrhunskoj kvaliteti sirovina koje nabavljaju iz raznih dijelova svijeta, prirodnim sastojcima i sofisticiranom izradi pomoću posebno osmišljene tehnologije. Posebni su i okusi, pa je tako moguće isprobati sladoled od rogača i smokve ili pak sladoled od borovnice koji je

oboje algom spirulinom. Za određena tržišta rade i posebne okuse koji se ne proizvode za druga tržišta.

Mjesta nabave i konzumiranja hrane

Mnogi turisti vole posjećivati tržnice – upravo zato što na njima mogu doživjeti lokalni način život i pravi duh mjesta. Tržnice su mjesta na kojima lokalci redovito mogu kupovati svježe i sezonsko voće i povrće, kao i ribu. Lokalnom je stanovništvu to dio svakodnevnog života, a turistima zanimljiva turistička aktivnost.

Prednost života na moru je uvijek dostupna svježa riba. Iako makarska ribarnica trenutno ne radi, ribu je moguće kupiti direktno s kočarica na rivi. To je jedan od rijetkih tradicijskih elemenata koji još i dan danas živi. Kočarica i ribara sve je manje, no ipak je i dalje moguće doći do svježje jadranske ribe.

Autentični lokalni način života u Makarskoj se, kao i u brojnim drugim turističkim središtima, sve više gubi. Baština više nije dio svakodnevnog života, ona ne živi. Upravo je hrana segment koji najlakše povezuje sadašnjost s nekim prošlim vremenima. Unatoč sve većem broju turista, sve je teže pronaći mjesta na kojima je moguće konzumirati autohtone specijalitete.

Iz tog razloga u gastronomiji leži velik potencijal za razvoj atraktivnog turističkog proizvoda. Dodatni element kojim se može osnažiti lokalna gastronomska priča je marenda koja ima posebnu važnost za Makarane. Ovaj obrok između doručka i ručka svakome dobro dođe, bilo lokalcu usred radnoga dana, ili turistu pri obilasku grada. Nekada se znalo u kojoj se konobi jede najbolja marenda, a uvijek se radilo o tradicionalnom jelu koje je moralo biti „vrhunskoga gušta“. O važnosti ovog međuobroka svjedoči i natjecanje u pripremanju marendi koje se do prije nekoliko godina svake godine održavalo u konobi Kalalarga.

Život uz more

Smještaj uz more uvelike je utjecao na tijek razvoja grada Makarske kao i na svakodnevni život njegovih stanovnika. More je danas glavni turistički proizvod Makarskog primorja, odnosno glavni element najvažnije gospodarske grane, a ribari i ribarski brodovi još su uvijek svakodnevni prizori u Makarskoj.

Ribarstvo

More je oduvijek izvor hrane svima onima koji uz njega žive. Tako je i u Makarskoj ribarstvo od davnina jedna od glavnih privrednih grana. Danas je na cijelom Jadranu sve manje ribara na moru, ali i ribe u more. Ipak, ima još uvijek onih kojima su lov i prodaja ribe svakodnevni posao.

Stanovnici hrvatske obale za sada su još uvijek privilegirani što svakodnevno na stolu mogu imati svježu, kvalitetnu ribu. Poseban je doživljaj kupiti svježu ribu direktno od ribara, a upravo je to moguće na makarskoj rivi, na kočaricama.

Svakodnevica života uz more

Mediteran je, može se reći, način života. Osim mediteranske prehrane koja je glavno obilježje toga područja, karakteristika Mediterana je i opušten, lagodan život. Takozvana fjaka stoga je sastavni dio života svakog lokalnog stanovnika u Makarskoj. Fjaku je teško opisati, strancima ju je još teže razumjeti, no zapravo je nije teško doživjeti, posebno ljeti, dok vladaju velike vrućine. To je psihofizičko stanje u kojem osoba nema želju ni za čim. Kada nekoga uhvati fjaka, od njega ne treba očekivati da će napraviti nešto, niti se treba čuditi ako zakasni na dogovor.

Fjaku je zasigurno određenim dijelom kreirala klima, a što se tiče klimatskih uvjeta, jugo je još nešto što je u lokalnom životu potrebno istaknuti. Kada zapuše jugo, mnogi to fizički osjećaju u svome tijelu, no jugo je ostavilo traga i u društveno aspektu života – kada puše jugo, ne donose se važne odluke. Bilo je to zlatno pravilo već za vrijeme Dubrovačke Republike, kada

vijećnici za vrijeme južine nisu donosili važne odluke. Kada puše jugo, bolje je da nitko nikoga ništa ne pita...

Svjetionik na poluotoku sv. Petar

Poluotok sv. Petar imao je značajnu ulogu u kontroli plovidbe još u vrijeme antike. Upravo je na njemu 1873. godine izgrađen svjetionik. Građevina je jednostavna kvadratična prizemnica u čijem se središtu nalazi niska kula s lanternom. Oko svjetionika se nalazi popločena terasa ograđena kamenom ogradom. Unutar građevine je uređen apartman, stoga je u svjetioniku moguće prenoćiti.

Festivali i događanja

Iako se u Makarskoj održavaju različite manifestacije, kulturna ponuda grada zapravo se svodi na „udarne“ ljetne mjesece. Jasno je da je kulturna ponuda namijenjena prvenstveno turistima. S druge strane, najveći dio programa odvijaju se na hrvatskom jeziku pa su samim tim strani turisti isključeni kao publika. Nedostatak sadržaja tijekom ostalih mjeseci, posebno zimskih, zapravo znači da lokalni stanovnici tijekom godine ne mogu uživati u kulturnim događanjima. Oni koji rade u turizmu, a takvih je u turističkom središtu mnogo, takvim događanjima nerijetko ne mogu prisustvovati ni ljeti, jer u to vrijeme rade.

Osim ponude tijekom cijele godine, Gradu nedostaju i događanja velike i kvalitetne produkcije koja bi postavila Makarsku na kartu nezaobilaznih destinacija. Nedostatak promocije i generalne prisutnosti u internetskom okruženju posjetiteljima Makarske znatno otežavaju informiranje o kulturnoj ponudi u Gradu. Vijesti o događanjima uglavnom se objavljuju na stranici Grada, no s obzirom na to da prvenstvena namjena te stranice nije informiranje publike o kulturnim događanjima u gradu te da se takve informacije lako izgube u moru drugih, nije lako pratiti novosti i pravovremeno doći do željenih informacija.

Postojeće manifestacije temelje se uglavnom na glazbi i tipičnim lokalnim događanjima kao što su ribarske fešte i obrtni sajmovi. Makarska ima još mnogo potencijala za razvijanje jedinstvenih manifestacija i samim time jedinstvenih doživljaja za posjetitelje, ali i lokalno stanovništvo. Teme koje se provlače kroz priču o Makarskoj, kao što su barokni duh ili prožetost grada s prirodom (more, šume, planina), mogu biti sjajna polazišna točka za kreiranje jedinstvenih sadržaja u svim godišnjim dobima.

Najvažnija pitanja koje je potrebno postaviti pri daljnjem razvoju i planiranju festivalske ponude Grada je kome su ta događanja namijenjena, za koga ih radimo i što njima želimo postići.

S druge strane, važno je istaknuti da Makarska ima snažne temelje za razvoj manifestacija koje su ukorijenjene u njezinom identitetu. Područje Makarske tijekom povijesti je bilo u dodiru s različitim kulturnim utjecajima. Ta

dinamična povijest ostavila je traga i u lokalnoj kulturi, a neki su utjecaji vidljivi još i danas. Različite tradicije sastavni su dio svake suvremene zajednice. Kako bi ta nematerijalna baština nastavila živjeti, potrebno ju je svaki puta iznova rekreirati. Očuvanju takvoga oblika baštine pridonose različite udruge, ansambli, klubovi, društva, ali i pojedinci s velikim interesom za baštinu.

Po uzoru na nekadašnje sajmove, pučke proslave i svetkovine, danas se organiziraju programi kojima je cilj prezentirati lokalnu kulturu. Osim što takve manifestacije uključuju lokalnu baštinu u život lokalnih ljudi, one su ujedno i važan turistički proizvod. Tako se u Makarskoj organiziraju Noći Kalalarge, Ribarske noći, festivali klapa, natjecanja u tradicionalnim igrama (praćkanje, briškula, trešete, guranje kola od barila...). U povijesti su pučki sajmovi bili mjesto druženja, ali i mjesto na kojemu se prodavala roba. Stoga danas na takvim manifestacijama često sudjeluju i lokalni obrtnici.

Makarsko kulturno ljetno

Makarsko kulturno ljetno bio je krovni naziv za manifestacije koje su se održavale od svibnja do rujna. Organizirali su ga Grad Makarska i Turistička zajednica grada Makarske, a u realizaciju konkretnih programa (koncerti klasične glazbe, klapske večeri, kazalište večeri, izložbe...), koji se i dalje održavaju, uključene su različite udruge i ustanove. Programi se održavaju na različitim lokacijama u gradu, pa tako privremenu kulturnu namjenu daju prostorima poput poluotoka sv. Petra, spomenika Revolucije i Šetališta fra Jure Radića.

Manifestacija se pod ovim imenom održavala od 1994. godine, a proizašla je iz dotadašnjih Podbiokovskih večeri. Iako centralna ljetna manifestacija, Makarskom kulturnom ljetu nedostajao krovni identitet, odnosno objedinjenost svih manifestacija. Osoba koja želi istražiti kulturnu ponudu Makarske, pretražujući Internet nije odmah shvatiti da su navedeni festivali koji su dio kulturnog ljeta zaista dio kulturnog ljeta jer svaki djeluje zasebno.

Ne postoji internetska stranica Makarskog kulturnog ljeta na kojoj je moguće pronaći informacije o svim događanjima u sklopu manifestacije, a ne postoji čak ni ažurna stranica na društvenim mrežama. Glavni festivali

uglavnom imaju stranicu na društvenoj mreži *Facebook* i/ili internetsku stranicu, no nisu svi jednako ažurni. Nedostatak informacija na hrvatskom jeziku znači da strani turisti još teže mogu doći do relevantnih informacija.

Od ove godine Makarsko kulturno ljetno više neće postojati pod tim nazivom. Ova je odluka donesena netom prije završetka izrade ove strategije, stoga će se daljnji razvoj manifestacija moći strateški planirati u smjeru ostvarenja ciljeva koji su definirati strategijom.

U nastavku donosimo opise nekoliko prepoznatljivih manifestacija, od kojih su neke bile pod kapom Makarskog ljeta, a neke su samostalne. Podijelili smo ih sektorski, prema supstanci kulture i umjetničkim granama na kojima svaka od manifestacija počiva.

Glazbene manifestacije

MEtno je međunarodni dvodnevni festival tradicijske i suvremene etno glazbe koji se održava u lipnju, a organizira ga Folklorni ansambl Tempet. Dio je Makarskog kulturnog ljeta.

Makarska jazz festival međunarodni je trodnevni jazz festival na kojem gostuju renomirani jazz glazbenici. Održava se u kolovozu, organizira ga udruga Adria i dio je Makarskog kulturnog ljeta.

Festival klapa uz mandoline i gitare jednodnevni je festival na kojem se predstavljaju klape iz mnogih hrvatskih gradova, a održava se u kolovozu. Organizator je Grad Makarska i dio je Makarskog kulturnog ljeta.

Umjetničke manifestacije

Maestrale je nova gradska manifestacija koja donosi „makarsko kulturno osvježanje“. Cilj manifestacije je kroz tradiciju, kulturu, umjetnost i turizam vratiti život u staru gradsku jezgru, a to će se ostvariti kroz različite kulturne i umjetničke programe koji se odvijaju od srpnja do rujna.

Likovna kolonija sa svojom gotovo dvadesetogodišnjom tradicijom, u Makarskoj okuplja slikare iz Hrvatske i susjedne BiH. Koloniju organizira Galerija Gojak, a održava se u rujnu.

Šumoteku, Makarsku knjižnicu na otvorenom, organiziraju TZ grada Makarske i Gradska knjižnica Makarska u lipnju, a riječ je o knjižnici i čitaonici na otvorenom. Manifestacija promovira kulturu čitanja i važnost boravka u prirodi.

Sharebox Makarska novo je događanje koje ima velik potencijal s obzirom na to da se radi o u zadnje vrijeme sve popularnijim buvljacima. Buvljak je svoje drugo izdanje doživio u lipnju ove godine, a osim kupovine rabljenih stvari, događaj prate i umjetnički sadržaji. Organizator je Savjetovalište Lanterna.

Gastronomske manifestacije

Ribarske večeri tradicionalna su jadranska manifestacija koja se odvija u mnogim gradovima diljem obale. U Makarskoj se održavaju jednom mjesečno tijekom ljetnih mjeseci, a ponudu osim ribljih specijaliteta upotpunjuju dalmatinska glazba i tradicionalne igre. Organizatori večeri su Grad Makarska i TZ grada Makarske. Ribarske večeri nisu se održavale od početka pandemije.

Uskrsni doručak tradicionalna je manifestacija koja nudi uskrsni doručak na otvorenom svima koji se na Uskrsni ponedjeljak zateknu na gradskoj rivi. Doručak organiziraju Grad Makarska, TZ Grada Makarske i Udruženje obrtnika Makarska.

Sportske manifestacije

Međunarodna biciklistička utrka CroRace proteže se kroz cijelu Hrvatsku zahvaljujući trasi od 1000 km. Treća etapa vozi se od Primoštena do Makarske. Utrka se do 2019. održavala u travnju, a od 2019. u jesenskim mjesecima. Organizator je tvrtka Top Sport Events.

Memorijalni festival Mike je turnir sportsko zabavnog karaktera koji se svake godine održava u spomen na Milana Ožića, zvanog Mike, početnika vinskog festivala Wine Expo, koji se u Makarskoj održavao do 2017. godine.

Festival se sastoji od natjecanja u različitim sportovima (od košarke do potezanja konopa) i koncerata, a uvijek ima i humanitarnih karakter.

Tradicionalne i zabavne manifestacije

Veliki ljetni karneval također je dio Makarskog kulturnog ljeta, a radi se o karnevalskoj povorci koja kroz grad prolazi prvi petak u mjesecu kolovozu. Organiziraju ga Grad Makarska i Turistička zajednica grada Makarske.

Makarsko kulturno ljeto završava u drugoj polovici rujna **uprizorenjem pomorske bitke Mucules**, bitke između Neretvana i Mlečana koja se odvila 18. rujna 887. godine. Istog se dana obilježava Dan Hrvatske ratne mornarice. Događaj organiziraju Grad Makarska i Turistička zajednica grada Makarske.

Sajam makarskih proizvoda svake se godine održava na blagdan sv. Petra, a sastoji se od sajma na kojem lokalni proizvođači predstavljaju širok spektar svojih proizvoda te popratnog zabavnog programa. Bogata ponuda uključuje gastronomske proizvode, prirodnu kozmetiku, ručne radove i drugo, a sajam organizira Grad Makarska.

Svake se godine u makarskoj održava tradicionalna gradska **karnevalska manifestacija**. Manifestacija traje desetak dana i sastoji se od nekoliko ključnih događaja, kao što su primopredaja ključeva grada i izbor kraljice maskara. Karneval organiziraju Grad Makarska i Turistička zajednica grada Makarske.

U prosincu Makarska postaje **Božićni grad** – adventska manifestacija u ponudi osim adventskih kućica ima i bogat popratni program, a posebni je doživljaj klizalište smješteno uz more. Advent organiziraju Grad Makarska i Turistička zajednica grada Makarske.

Suvenirni

Svako turističko mjesto danas obiluje tipičnim suvenirima poput magneta i uporabnih predmeta na kojima je prikazana vizura grada. Posljednjih su godina štandove na obali preplavile plastične igračke i drugi predmeti koji idu u korak s masovnim turizmom.

U Makarskoj se mogu kupiti lokalni, autohtoni proizvodi, poput prehrambenih proizvoda lokalnih OPG-ova i rukotvorina lokalnih obrtnika. Ipak, gradu nedostaje neki tipičan suvenir, nešto po čemu je on upravo poseban i prepoznatljiv, nešto što na jedinstven način predstavlja identitet mjesta.

Kao jedan kvalitetan i jedinstven suvenir može se istaknuti sol iz solane Ramova. a svi proizvodi proizvode se ručno. Solana Ramova prva je vjetrosolana u svijetu koja inovativnom tehnologijom održava kvalitetu soli, a svi se proizvodi izrađuju ručno. U ponudi imaju tzv. solni cvijet namijenjen kuhanju te morsko ulje namijenjeno njezi kože. Nedostatak autentičnosti u makarskom je turizmu prisutan oduvijek. Zanimljiv je zapis iz zagrebačkog „Jutarnjeg“ u kojem je jedna gospođa opisala svoje ljetovanje u Makarskoj:

„U gradu nemaš što za uspomenu kupiti. Robe ima, ali posve iste kao i u Mostaru kojeg sam posjetila, gdje nude orijentalne stvari koje tamo i pripadaju. No što imaju činiti fesovi ili bakrena ‘đezve’ na Jadranu, nije mi jasno. Slično je i po restoranima. U gostioni sam jela viner-šnicl, jednako dobar kao i u Beču, no običnih srdela, plave jeftine ribe ni za lijeka. Kažu da toga ima po krčmama u koje mi je bilo neugodno zalaziti bez muške pratnje. Za desert dobih tešku kremastu tortu, a nekog domaćeg slatkoga nigdje! Grad je prepun lijepih detalja iz povijesti, no o njima nema tko nečeg zanimljivog ispričati. Imadoh sreću, od stare gospođe kod koje uvijek odsjednem, čuti lijepih i zanimljivih pripovijesti iz naroda, koje bi valjalo širiti, a ne ih se stidjeti. Na koncu kad nemadoh što odnijeti kao suvenir s odmora, sakupih lijepih školjki i oblutaka po divnom žalu. Stanodavka mi se čudila zašto te ‘blekarije’ prikupljam po žalu, kad već imam novaca za štogod inostrane robe u trgovinama za uspomenu kupiti.

Za razvoj autentičnih suvenira Makarska ima dobar temelj - bogatstvo priča i kulturne baštine - a ni kreativaca u gradu ne nedostaje.

Darovi prirode

Osim raznolike kulturne baštine, makarsko je područje poznato i po svom prirodnom bogatstvu. Bistro more, brojne plaže i šume u kojima je moguće pronaći hlad i mir, također su dio makarskog identiteta, ali i potencijal za daljnji razvitak održivog turizma.

Veličanstvena planina iznad grada

Planina Biokovo budno bdije nad područjem Makarske rivijere. Zbog svojih je prirodnih znamenitosti ovo područje 1981. godine proglašeno parkom prirode. Osim samog planinskog dijela, Park obuhvaća dijelove Velikog Brda, Makra i Kotišine. Park prirode Biokovo jedinstvena je cjelina na kojoj su zastupljeni razni kraški oblici – fenomeni u kamenu (vrtače, ponikve, kamenice, pećine, jame...), prapovijesni tumuli, ponornice te brojne endemske biljke (primjerice biokovsko zvonce) i rijetke životinjske vrste (mufloni, divokoze, suri orlovi...).

U doba kada je stočarstvo bilo jedno od glavnih izvora življenja, za vrijeme ljetnih mjeseci stanovništvo Makarskog primorja odvodilo je svoju stoku u hladnije biokovske visoravni, gdje se moglo naći trave za ispašu. Budući da se na Biokovu ostajalo više mjeseci, gradile su se posebne kamene nastambe – stanovi za ljude i torovi za stoku. Ostaci stanova i torova na padinama Biokova znamenitost su koja govori o nekadašnjem načinu života.

Dok još nisu postojali hladnjaci, jame ledenice u centralnom dijelu Biokova bile su od izuzetne važnosti za lokalno stanovništvo. U njima su biokovski ledari vadili led. Spuštali su se u jame, sjekirama sjekli led pa ga iznosili van. Ledeni blokovi zatim su se oblagali bukovim lišćem i umatali u tkaninu od kozje dlake, nakon čega su se magarcima ili konjima transportirali u podnožje planine, gdje se led prodavao mesarima ili hotelima i ugostiteljskim objektima. Oni koji nisu imali životinje, led su nosili na leđima. U ledenicama su radile i žene i djeca. U danas najpoznatijoj ledenici, Mucića ledenici, speleolozi su pronašli ostatke stuba i alata koje su ledari koristili u radu. Led u utrobi Biokova danas je fascinantni prirodni fenomen.

Posebnost je Makarske upravo u njezinu smještaju podno Biokova, koje je moguće istraživati pješačkim i biciklističkim stazama, a automobilom se može doći do najvišeg vrha Sv. Jure (1762 m), odakle se pruža nezaboravan pogled na dalmatinske otoke i pučinu.

Posljednjih je godina realizirano puno projekata kojima je cilj prezentacija i interpretacija lokalne prirodne i kulturne baštine, ali i stvaranje turističkih atrakcija. Tako su uređene poučne tematske staze, nekoliko prezentacijskih, odnosno posjetiteljskih centara, a najnovija je atrakcija Nebeska šetnica.

- Prezentacijski centar Veliki Kaštel Kotišina – nalazi se u sklopu Spomen doma „Marin Kovačević“ u Kotišini, a pod upravom Gradskog muzeja Makarska. Prezentira kulturnu i prirodnu baštinu Kotišina.
- Biokovski botanički vrt, Kotišina – nalazi se na obroncima Biokova. Utemeljen je 1984. godine, a specifičan je po tome što sadrži samo autohtonu floru. U njemu je moguće vidjeti oko 250 biljnih vrsta od koje su mnoge endemske ili strogo zaštićene vrste.
- Prezentacijski centar „Adrion – srce planine“ – multimedijalna izložba o prirodnom svijetu i kulturnoj baštini u novouređenoj upravnoj zgradi Javne ustanove „Park prirode Biokovo“ u Makarskoj.
- Prezentacijski centar Brela Gornja – nalazi se u zgradi zavičajne zbirke Breljana i posjetitelje upoznaje s osobitima PP Biokovo. Ujedno predstavlja polaznu točku Poučne staze „Putovima drevne Berulije“.
- Posjetiteljski centar u Župi – zamišljen je kao centralno prijemno i interpretacijsko-edukativno mjesto posjetitelja sjevernog Biokova, odnosno Zabiokovlja na kojem se na interaktivan način prezentira i interpretiraju prirodna obilježja i mitologija toga područja.
- Nebeska šetnica – Skywalk Biokovo – suvremeni vidikovac u obliku potkove „strši“ iznad litice, a oblikovan je kao šetnica od staklenog poda. Nalazi se u jugozapadnom dijelu PP Biokovo.

Zelene oaze grada

Makarska se smjestila između dva poluotoka – sv. Petar i Osejava. Oba poluotoka karakteriziraju guste borove šume i atraktivne plaže. Poluotok sv. Petar bogat je arheološki lokalitet, a na njemu se nalazi već spomenuta crkva sv. Petra. Poluotok Osejava najveći je gradski park, idealan za kvalitetan boravak u prirodi. Šetnja, trčanje, vožnja biciklom i kupanje samo su neke od aktivnosti za one koji traže predah u prirodi, a za one sklonije adrenalinu, poluotok uz more završava liticama pogodnim za sportsko penjanje ili skakanje u more. Na Osejavi se nalazi poznata makarska plaža Nugal.

Plaže Makarske

Plaže su najpoznatiji makarski turistički proizvod. U gradu i njegovoj okolini nalaze se brojne uglavnom šljunčane plaže. Od jakog sunca štite borova stabla, a svaki kupac može pronaći mjesto za sebe – od urbane plaže koja nudi mnogo dodatnog sadržaja do skrivenih nudističkih kutaka.

Centralna gradska plaža proteže se 2 kilometra duž zapadnog dijela obale grada. Sadrži ugostiteljske objekte i dodatne sadržaje za zabavu i druge aktivnosti.

Zapadno od gradske plaže nalazi se područje izdvojenih plaža Biloševac, a nakon njega slijedi Cvitačka. Ove se plaže nalaze u nenaseljenom dijelu grada. Na njima se nalazi nekoliko beach barova. Na području Cvitačke nalazi se jedna nudistička plaža, a nakon toga je u nizu još nekoliko manjih uvala. U uvali Ramova nalazi se jedina službena plaža za pse.

Uz stari dio Grada i istočni pojas luke nalazi se plaža na poluotoku Osejava. Stjenoviti dio koji se proteže istočno od ove plaže i vodi prema jednoj od najpopularnijih plaža, plaži Nugal, također se koristi za kupanje. Plaža Nugal izdvojena je i skrivena te je dominantno koriste nudisti.

O važnosti plaža za makarski turizam svjedoči internetska stranica makarskabeaches.com. Riječ je o stranici na kojoj se mogu pretraživati plaže makarske rivijere. Parametri po kojima je moguće pretraživati uključuju

vrstu plaže, aktivnosti, vrstu ceste i slično. Stranica je dostupna na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku.

Primorje kojem je Makarska glavni grad

Makarsko primorje je mikroregija koja se prostire u podnožju Biokova, a obuhvaća 53 kilometra priobalja u smjeru sjeverozapad-jugoistok, između naselja Brela i Gradac. Pokriveno je gustom borovom šumom, a duž obale se prostiru naselja uz šljunčane plaže. Zahvaljujući mediteranskoj klimi, cijelo je područje privlačna turistička destinacija. Makarska je najveće naseljeno područje na tom potezu, stoga je ujedno i kulturno i administrativno središte.

Prije velikog potresa 1962. godine stanovništvo je živjelo u starijim naseljima podno Biokova, od kojih su danas sačuvani brojni primjeri tradicionalne, tipično dalmatinske pučke arhitekture (solari, volti, komini, fumari...). Na području je pronađeno mnogo antičkih lokaliteta, a do danas su sačuvane još mnogobrojne crkve i kapelice, te stećci i nadgrobni spomenici. Zanimljivo da je i podmorje bogato arheološkim nalazima, posebno artefaktima s antičkih brodova.

Dionici

Gradske institucije u kulturi

Kultura je, nažalost, sektor u koji se nedostavno ulagalo. U proračunu 2019. godine prije korone ulagalo se 5,2 milijuna kuna, što je činilo 4,4% od ukupnih sredstava gradskog proračuna (118,5 milijuna kuna).

U proračunu za 2022. godinu od ukupnog je gradskog budžeta (208, 6 milijuna kuna) predviđeno je 2,3% za potrebe u kulturi, odnosno 4,9 milijuna kuna. Od toga tri glavne gradske kulturne institucije - Gradski muzej, Gradska knjižnica i Galerija Antun Gojak - dobivaju podjednake iznose, oko 700.000,00 kuna.

Gradski proračun nikada ne može zadovoljiti potrebe ustanova u kulturi. Takve ustanove zbog manjka financijskih sredstava često ne mogu ispuniti sav svoj potencijal, već se moraju snalaziti s onime što imaju i planirati aktivnosti unutar ograničenog budžeta.

Gradski muzej Makarska nema dovoljno prostora za adekvatno obavljanje svojih djelatnosti. Dodatne izazove s kojima se Muzej suočava predstavlja i devastiranost palače Tonoli u kojoj je Muzej smješten. Gradska knjižnica i Galerija Antun Gojak dijele prostor Stare škole zajedno s Glazbenom školom Makarska. Prazni gradski prostori mogli bi smjestiti neke od ovih institucija kako bi svaka za sebe imala veći prostor na raspolaganju.

U ustanovama Gradska knjižnica Makarska, Gradski muzej Makarska i Galerija Antun Gojak ukupno je 15 zaposlenih.

Gradski muzej Makarska

Smješten je na prvom katu već spomenute barokne palače Tonoli. Osnovan je 1995. godine kao sljedbenik ranijih muzejskih tijela. Sadrži nekoliko zbirki: arheološku, etnografsku, numizmatičku, kulturno-povijesnu, zbirke

fotografija, razglednica, plakata i karata, a posjeduje i knjižnični fond s više od 7000 jedinica.

Muzej nažalost ne ispunjava svoju ulogu mjesta lokalnog ponosa. Zbog neadekvatnog prostora i uvjeta rada ne može ostvariti svoj potencijal. Ovo je instituciji potreban novi dom u kojem će se razvijati i graditi, zajedno sa svojom zajednicom. Radno vrijeme Muzeja je od ponedjeljka do petka od 09:00 do 13:00 sati.

Gradska galerija Antun Gojak

Osnovana je 1995., a okosnicu njezina fundusa čini Donacija Gojak. Riječ je o zbirci radova poznatog makarskog akademskog slikara Antuna Gojaka. Iako Galerija nema stalni postav, u njoj se redovito održavaju različita događanja i manifestacije, a od utemeljenja je održano gotovo 300 izložbi. Galerija je važno kulturno mjesto u Gradu, no kao i druge makarske institucije, ima potencijala za još veću ulogu. Kada se u Galeriji održavaju izložbe, radno vrijeme je dvokratno, ujutro od 09:00 do 12:00 sati te predvečer od 18:00 ili 19:00 sati pa do 20:00 ili 21:00, a subotom je Galeriju moguće posjetiti ujutro između 09:00 i 12:00.

Gradska knjižnica Makarska

Jedna je od najstarijih kulturnih institucija na širem makarskom području. Osnovana je davne 1916. godine, u jeku Prvoga svjetskog rata, a kao samostalna ustanova djeluje od 1995. godine. Smještena je na prvom katu Stare škole, a broji više od 60.000 svezaka. Vrijedan dio fundusa predstavljaju zbirke knjige privatnih makarskih donatora. Knjižnica je obnovljena 2019. godine te aktivno sudjeluje u kulturnom životu Grada organizacijom različitih događanja. Radno vrijeme knjižnice je od 08:00 do 20:00 sati.

Civilni sektor u kulturi

Prostorni kapaciteti

Kulturne udruge koje koriste gradske prostore su Klapa Srdela (poslovni prostor 12,70m²) i Gradska glazba Makarska (prostor od 123,00 m²).

FA Tempet obavlja redovnu djelatnost u prostoriji dvorane Arte u sklopu Stare škole te prostor dijeli s Glazbenom školom. Za nastavak kvalitetnog rada potrebno je pronaći adekvatnije rješenje budući da se organizacija udruge želi usmjeriti kao plesni centar za pokrete i glazbu.

Ljudski potencijali

Broj članova u kulturnim udrugama koje su financirane iz proračuna Grada Makarske je cca 800 osoba u 10 udruga.

Tu spadaju Gradska glazba Makarska, Lutkarsko društvo Zlatousti Makarska, Foton, Rockatansky, Oš neš, FA Tempet, Mart, HKD Napredak, Gradski zbor Makarska, Artes Liberales.

Koliko civilni sektor doprinosi kulturnom razvoju grada?

Civilni je sektor važna karika u funkcioniranju svakog grada pa se tako udruge ističu i u Makarskoj na području kulture. U Registru udruga registrirane su 33 udruge čije je područje djelovanja Kultura i umjetnost, od toga 17 udruga kao jednu od svojih djelatnosti navodi Kulturnu baštinu. Različite udruge organiziraju različite manifestacije i događaje u gradu te time pridonose turističkoj ponudi. Osim toga, svojim radom i ciljevima kojima teže čuvaju lokalnu baštinu i pridonose njezinoj vidljivosti.

U rad civilnog sektora pojedinci se uglavnom uključuju svojevrijedno, vrlo često i isključivo na volonterskoj bazi - iz interesa prema određenoj temi, afinitetu prema nečemu, želji za aktivnim djelovanjem u lokalnoj zajednici i postizanju pozitivnih društvenih promjena. Entuzijazam kojim se pristupa ulozi u civilnom društvu često rezultira sjajnim ostvarenjima unatoč različitim izazovima s kojima se sektor redovito susreće - nedostatku financijskih sredstava, nedostatku prostora, potkapacitiranosti... Stoga je

civilni sektor važan aspekt koji treba uzeti u obzir pri daljnjem razvoju kulturnog turizma u Makarskoj.

Kulturna baština

- **Udruga Kačić** osnovana je 2018. s ciljem istraživanja, dokumentiranja, promicanja i zaštite kulturne baštine Makarskog primorja i Zabiokovlja. Okuplja mlade diplomirane arheologe, povjesničare umjetnosti, povjesničare i arhitekte s područja Makarskog primorja.

Izvedbene umjetnosti

Glazba

- **Gradska glazba Makarska** najstarija je kulturna udruga u Makarskoj s naglaskom na promidžbi puhačke orkestralne glazbe. Usko surađuje s Glazbenom školom Makarska čiji su učenici ujedno i članovi Gradske glazbe. Ovaj amaterski orkestar osnovan je davne 1826. godine.
- **Gradski zbor Makarska** je ženska vokalna skupina koja promiče zbornu glazbu i redovito sudjeluje na gradskim manifestacijama.
- **Klapa Srdela** najstarija je makarska klapa, a u gradu još djeluju i **Klapa Makarska** i **Klapa Garbin**, promovirajući tako autohtonu klapsku glazbu.
- **Mješoviti zbor HKD Napredak** amaterski je pjevački zbor koji promiče zbornu glazbu.

Ples i pokret

- **Folklori ansambl „Tempet“** potiče, razvija, čuva i unapređuje kulturnu i folklornu baštinu. Aktivno djeluje u kulturnom životu Grada i iza sebe ima brojne nastupe i organizirane manifestacije.

Dramska umjetnost

- **Lutkarsko društvo Zlatousti - Makarska** amaterska je glumačka družina koja je tijekom godina na scenu postavila niz zapaženih dramskih ostvarenja u vlastitoj produkciji.

Urbana kultura mladih

- **Udruga Rockatansky** promiče urbanu kulturu mladih i djeluje u svrhu razvoja nezavisnog kulturnog i umjetničkog stvaranja. Organizator je brojnih koncerata, izložbi i multimedijalnih događanja.

Znanost

- **DAUP Orion** organizira edukativne programe u Zvezdarnici kojima promiče znanstvene teme.

Privatni sektor u kulturi i turizmu

Obrtnici u turizmu i kulturi

Interpretacijske šetnje i vođene ture

Interpretacijske šetnje na lokaciji Kotišina nudi obrt Agata CroGuide pod vodstvom Agate Ravlić. Radi se o kostimiranim šetnjama koje vodi u ulozi pastirice i mljekarice Mare, a naslovi šetnji su Kotišina mjesto nadahnuća, Lov na blago i Crkva sv. Martina obavijena velom tajni. Agata Ravlić još vodi i interpretacijske šetnje po centru Makarske po nazivima Putovanje u prošlost, Pod krilima mletačkog lava, Pax et bonum u Makarskoj, Lijepo lice turizma i Tajne uklesane u stijene.

Tematske ture po Biokovu nudi i obrt TipExtreme pod vodstvom Petre Mravičić, a riječ je o stručnim vodstvima po planinarskim rutama te organiziranim izletima na zip line i skywalk. Ovakvu ponudi vođenih planinarskih, biciklističkih i ostalih adrenalinskih izleta nudi još i obrt Budanko travel.

Turistički vodiči

Osim u prethodnom poglavlju navedenih djelatnika obrta koji se bave turizmom, aktivni turistički vodiči koji imaju licencu za vodstvo po Splitsko-dalmatinskoj županiji, odnosno području Makarske su: Vedran Validžić, Lara Vela, Alenka Munitić, Dino Ivančić i Anita Birimiša.

Muzeji

Muzej riba, rakova i školjki "Adriana"

Još je jedan makarski muzej posvećen morskim vrstama. Nalazi se u staroj gradskoj jezgri, na Lištunu. U njemu se već 40 godina skuplja i izlaže preko 250 vrsta rakova i riba koje su ulovili lokalni ribari. Dakle, riječ je uglavnom o vrstama makarskog akvatorija. Ovaj mali privatni muzej smješten je u

prizemlju gradske kamene kuće u ulici fra Filipa Grabovca 3. Otvoren je pet mjeseci godišnje, od 01.05. do 01.10. i radi dvokratno od 09:00 do 13:00 i od 18:00 do 22:00.

Malakološki muzej Franjevačkog samostana

Utemeljio ga je 1963. godine fra Jure Radić. Kao sin pomorca, fra Jure je od malena bio zaljubljen u more i njegove darove. Tako je s vremenom nastajala danas najpoznatija malakološka kolekcija u Hrvatskoj, koja sadrži preko 3000 primjeraka. Glavninu fundusa čine školjke morskih puževa i školjkaša, a ima i primjeraka drugih razreda mekušaca, koralja i ostalih morskih vrsta. Predstavljene su vrste iz Jadrana i drugih mora i oceana diljem svijeta.

Fra Jure je prikupio i vrijedan herbarij bilja s Biokova te manju paleontološku kolekciju, pa je tako u Muzeju prezentirana i zbirka fosila. Okoliš Muzeja krase biljne vrste s Biokova, čineći tako zasebnu malu zbirku. U sklopu muzeja djeluje i Institut "Planina i more", kojega je također osnovao fra Jure Radić. Cilj Instituta je istraživanje, valorizacija i očuvanje prirode, s naglaskom na lokalni kraj.

Muzej je tijekom ljetnih mjeseci moguće posjetiti radnim danom između 10:00 i 19:00 sati te nedjeljom od 10:00 do 13:00 sati, a zimi prema dogovoru.

Atelieri i galerije

U gradu postoji još nekoliko umjetničkih atelijera i galerija koje svojim djelovanjem doprinose kulturnoj ponudi Makarske. To su Atelier Srzić, Atelier Dragičević i New World Lover Art Gallery.

Rezultati radionica

Teorija promjene

Teorija promjene je alat koji pomaže jasno artikulirati i povezati kulturni turizam Grada Makarske s većim razvojnim ciljem. Ovim se alatom opisuje kako je zamišljena promjena koja se želi postići razvojem ponude kulturnog turizma Grada Makarske te koji su koraci i procesi potrebni za postizanje te promjene.

Teoriju promjene vezanu uz razvoj kulturnog turizma Grada Makarske SGD pomogli su donijeti sudionici participativne radionice održane 15. veljače 2022. godine u Makarskoj.

Sastavnice teorije promjene

Teorija promjene za razvoj kulturnog turizma Grada Makarske promatra se kroz vizure izazova koje Grad treba razriješiti, zatim primarne publike i ljudi zbog kojih se kulturni turizam razvija, najvažnijih značajki za povezivanje s ljudima, koraka za održivu budućnost, mjerljivih rezultata, benefita za šire okruženje te dugoročnih učinaka, odnosno promjena.

Izazovi koji se razrješavaju

Upravljanje – strategija razvoja destinacije

Prvi izazov odnosi se na upravljanje destinacijom. Kako bi se strateški plan razvoja turizma uspješno proveo i polučio najbolje moguće rezultate, potrebno je jasno definirati uloge ključnih dionika u razvoju destinacije. Različiti dionici imaju različite vizije i različita očekivanja vezana uz to što bi Grad Makarska kao destinacija trebao predstavljati i nuditi. Stoga su jasno definiranje i usuglašavanje oko svih aspekata razvoja te međusobna suradnja ključni preduvjeti za nadilaženje ovoga izazova.

Masovni turizam i kratak vrhunac sezone

Masovni turizam sve je veći problem u mnogim turističkim destinacijama. Prenapučenost gradova umanjuje kvalitetu posjeta i doživljaja – gužve na ulicama i plažama, visoke cijene i buka samo su neke od posljedica masovnog turizma koje utječu na posjetiteljsko iskustvo. Velik broj turizma zahtjeva i dodatan razvoj infrastrukture.

Vrhunac sezone u Makarskoj je, kao i u ostatku obalne Hrvatske, tijekom sredine ljeta. Produljenje sezone omogućilo bi duži period atraktivnosti destinacije i rasterećenje ljetnih mjeseci. Produljenju sezone doprinijet će i razvoj specifičnih vrsta turizma koje bi omogućavale turističku ponudu tijekom cijele godine.

Kako bi se navedeni izazovi nadišli, potrebno je poticati razvoj lokalnih dionika poput turističkih vodiča, obrtnika ili ugostitelja, osiguravajući uvjete za edukaciju te razvijanje i promoviranje specifičnih lokalnih usluga i proizvoda.

Urbanizacija

Grad Makarsku karakterizira intenzivna urbanizacija. Prostorni su kapaciteti zasićeni neplanskom gradnjom koja sve više narušava vizuru grada, ali i zagušuje život te šteti okolišu. Potrebno je razvijati svijest o negativnom utjecaju pretjerane urbanizacije na lokalni turizam te naglašavati važnost i vrijednost lokalne prirodne baštine.

Nedostatak kulturnog identiteta

Nedostatak lokalnog kulturnog identiteta istaknuo se kao jedan od glavnih izazova makarskog područja. Kako bi se ovaj izazov nadišao, potrebno je osnažiti duh lokalne zajednice, poticati suradnju i kreativnost, te omogućiti vidljivost lokalne kulture, baštine (naročito nematerijalne), proizvoda i usluga u moru turističke ponude.

Primarna publika / korisnici i značajke za povezivanje s primarnom publikom

Lokalni stanovnici

Masovni turizam izravna je prijetnja lokalnom načinu života koja remeti svakodnevicu lokalnog stanovništva. Ljudi moraju mijenjati svoje navike zbog gužve u gradu i na plaži, povećanja cijena i prekomjerne apartmanizacije. Upravo su lokalni stanovnici ključni dionici očuvanja lokalne baštine, stoga je lokalnu baštinu potrebno povezati prvenstveno s njima.

Potrebno je osigurati kulturne sadržaje za sve dobne skupine lokalnog stanovništva – djecu, mlade, odrasle i osobe treće životne dobi. Osim toga, potrebno je poticati lokalno stanovništvo na aktivan angažman u očuvanju i promicanju lokalne kulturne baštine. U tome podršku trebaju pružiti i relevantne institucije. Povezivanje s baštinom rezultira osnaživanjem lokalnog identiteta i ponosa. Što je više lokalnih pojedinaca na bilo koji način uključeno u očuvanje i prezentaciju lokalne baštine, to će baština biti vidljivija i zanimljivija i turistima.

Turistički posjetitelji

Makarska je atraktivna ljetna destinacija hrvatskim i stranim turistima. Iako već etablirano turističko odredište, Grad ima veliki potencijal dodatno proširiti i povećati kvalitetu turističke ponude. Ključnu ulogu u tome igraju upravo lokalna prirodna i kulturna baština makarskog područja. Kako bi turistička ponuda Grada bila što privlačnija turistima, nužna je suradnja između kulturnih i turističkih subjekata, kao i investiranje u kulturu i infrastrukturu. U stvaranje kvalitetne turističke ponude treba biti uključen i javni i privatni sektor, potrebno je ulagati u edukaciju turističkih djelatnika, uključujući i male iznajmljivače, a kulturni sadržaj treba biti lako dostupan i cjenovno pristupačan.

U turističke posjetitelje ubrajamo obitelji s djecom, parove svih životnih dobi, grupe mladih, osobe treće životne dobi i školske ekskurzije, kao i turiste posebnih oblika turizma – sportski turizam, gastroturizam...

Rekreativci / sportaši / zaljubljenici u prirodu /

Makarska pruža mnogo sadržaja aktivnim turistima poput rekreativnih planinara, sportaša ili onih koji jednostavno vole istraživati prirodu. Osim mora i Parka prirode Biokovo, u blizini su i otoci koji pružaju dodatne mogućnosti za istraživanje prirode i sportske aktivnosti.

Preduvjeti za povezivanje s primarnom publikom

Preduvjet za dopiranje do željenih skupina posjetitelja su konzistentno suradničko provođenje strateških smjerova, političke odluke za ulaganja u infrastrukturu, upravljačka suradnička konzistentnost u razvoju kvalitetne ponude sadržaja, brendiranje i vrhunske promotivne, komunikacijske kampanje i aktivnosti te uključivanje lokalnih dionika u razvijanje kulturne ponude Grada.

Ulazne točke za dosezanje primarne publike

Arhitektura i urbanizam

Stara gradska jezgra odiše atmosferom tipičnog primorskog grada, otkrivajući bogatu višestoljetnu povijest. Palače, spomenici, trgovi i parkovi, kao i gradska riva, neizostavan su dio svakog turističkog posjeta Gradu.

Kulturne institucije

Postojeće institucije poput Gradskog muzeja, Malakološkog muzeja, Gradske knjižnice i umjetničkih galerija potrebno je dodatno osnažiti kako bi postala mjesta privlačna lokalnim stanovnicima i turistima.

Kulturne manifestacije

Različite manifestacije poput festivala (MaFest, Jazz festival), Makarskog kulturnog ljeta, manifestacija vezanih uz glazbu, likovnu umjetnost, hranu, sport, tradicijsku baštinu glavna su događanja koja posjetiteljima osiguravaju posebna iskustva i doživljaje u Gradu.

Prirodna baština

Osim plaža koje su jedan od glavnih motiva odabira Makarske kao destinacije za ljetovanje, Park prirode Biokovo svojim je sadržajem također atraktivna destinacija. Osim spektakularnog pogleda koji dočeka svakoga tko se uputi na planinu, dodatni sadržaji omogućuju dodatno iskustvo koje može upotpuniti šetnju u prirodi.

Gastronomija

Lokalne slastice, alkoholna pića i neizostavna mediteranska prehrana uvijek su atraktivan turistički segment destinacije.

Preduvjeti ulaznih točaka

Sva već postojeća mjesta i manifestacije sjajan su temelj za daljnji razvitak održivog kulturnog turizma na makarskom području. Kako bi navedene točke mogle u najvećoj mjeri iskoristiti potencijal za dosezanje primarne publike, potrebno ih je održavati te u njih dodatno ulagati. Potrebno je ulagati i u infrastrukturu i ljudske resurse. U kulturu treba kontinuirano ulagati, a kako bi se postojeći potencijal maksimalno iskoristio, potrebno je

imati kvalitetno i jasno definirano upravljanje te poticati suradnju među različitim dionicima.

Koraci potrebni za promjenu

Razvoj ovog strateškog plana temeljni je korak za jasno definiranje razvoja kulturnog turizma Grada Makarske. Ključni koraci potrebni kako bi se ostvarile željene promjene prvenstveno su jasno definirano upravljanje i suradnja svih dionika – od lokalne vlasti preko institucija do lokalnih obrtnika. Uz to, važno je poticati valorizaciju lokalne kulturne baštine te iskoristiti njezin potencijal, kako za turističke svrhe, tako i za jačanje lokalnog identiteta i ponosa.

Preduvjeti koraka za budućnost

Kako bi se novi planovi i strategije implementirali i rezultirali promjenama, potrebno je imati konzistentno upravljanje, motiviran stručni kadar, skladna partnerstva i multidisciplinarni pristup te osigurana financijska sredstva.

Mjerljivi rezultati

Mjerljivi rezultati koje kulturni turizam u Makarskoj treba postići su:

- broj turista, posebno u predsezoni i posezoni
- prisutnost u medijima
- povećanje financijskih prihoda
- povećanje gospodarskih aktivnosti lokalnog stanovništva u kulturnim djelatnostima
- posjećenost događanja i manifestacija
- ostanak lokalnog stanovništva u gradu
- povećanje broja posjeta baštinskih lokaliteta
- stvaranje novog turističkog sadržaja
- veća zaposlenost i uključenost lokalnog stanovništva
- veći broj suradnji među lokalnim dionicima

Preduvjeti za dobivanje mjerljivih rezultata

Do zadovoljavajućih se mjerljivih rezultata može doći jedino ako se ostvare postavljeni ciljevi te se redovito provode kvalitetna analiza i evaluacija postignutog.

Širi benefiti koje donosi kulturni turizam u Makarskoj

Širi benefiti koje razvitak kulturnog turizma u Makarskoj donosi su :

- povećanje kvalitete usluge i atraktivnosti destinacije
- obogaćivanje turističke ponude grada Makarske i Splitsko-dalmatinske županije
- očuvanje lokalne baštine za buduće naraštaje
- povećanje kvalitete života i osnaživanje lokalne zajednice, kako u gospodarskom (financijska dobit, otvaranje novih radnih mjesta), tako i u duhovnom aspektu (identitet i lokalni ponos)
- financijska dobit

Preduvjeti za ostvarivanje širih benefita

Preduvjet za ostvarivanje širih benefita je međusektorska suradnja na realizaciji postavljenih planova. Ostvare li se tako postavljeni ciljevi, svi će dionici profitirati. Kako bi do toga došlo, potrebno je osvijestiti važnost očuvanja i povezivanja s lokalnom baštinom u kolektivnoj svijesti te razumjeti da je baština neodvojivi dio svačije svakodnevice.

Dugoročne promjene

Krajnji je cilj razvoja kulturnog turizma na području Grada Makarske uspostaviti sustav održivog i odgovornog kulturnog turizma temeljenog na lokalnim vrijednostima. Dugoročne promjene koje donosi kulturni turizam u Makarskoj vezane su uz već navedene šire benefite. Dobro promišljen razvoj kulturnog turizma donosi dobrobiti čitavoj lokalnoj zajednici.

U turističkom aspektu, kvalitetan razvoj kulturnog turizma može stvoriti atraktivnu održivu destinaciju koja može postati prepoznatljiva na nacionalnoj i europskog razini. Turistički profit osigurava daljnji razvoj destinacije te omogućuje egzistenciju onima koji su u njega direktno

uključeni. Važno je zadržati jasan smjer razvoja i ne dopustiti da turizam bude negativna grana koja šteti lokalnom načinu života.

Upravo zbog toga kvalitetno upravljanje destinacijom rezultira i kvalitetom života. Dugoročne promjene stoga uključuju povećanje standarda života lokalnog stanovništva, sprečavajući tako iseljavanje stanovnika, posebice mladih. Potrebno je podržavati lokalne inicijative i omogućiti lokalnoj zajednici da ravnopravno sudjeluje u kreiranju i održavanju željenog identiteta Grada. Aspekt koji se nikako ne smije zaboraviti je i očuvanje prirode, stoga je nužno razvijati turizam u smjeru ekološke održivosti.

Povezanost zajednice s lokalnom baštinom doprinijet će jačanju lokalnog identiteta i ponosa, a baština će biti očuvana za buduće generacije. Ostvare li se trenutačno željene promjene, Grad Makarska u budućnosti moći služiti i kao primjer dobre prakse te biti uzor drugim gradovima i regijama koji imaju velik potencijal baštine u službi razvoja.

Glavni dionici dugoročnih promjena dolaze iz sva ti sektora – javnog, civilnog i privatnog. Prvenstveno su to lokalni stanovnici i stručnjaci – uži stručni kadar vezan uz samo upravljanje, zatim partneri, konzervatori, djelatnici drugih kulturnih institucija, djelatnici Grada, turističkih zajednica, ali i ugostitelji, obrtnici, članovi udruga, umjetnici i svi koji su na bilo koji način uključeni ili će tek biti uključeni u razvoj kulturnog turizma Makarske.

Na sljedećoj stranici: Makarska riva, ustupila Turistička zajednica grada Makarske

Ciljne skupine - persone

Korisnici se nalaze u središtu ekosustava svih baštinskih atrakcija. Poznavanje i razumijevanje ekosustava korisnika neophodno je za kvalitetno stvaranje doživljaja, ponude i usluga. Stoga je važno znati koje su ciljne korisničke skupine kojima je neka atrakcija, ponuda ili usluga namijenjena – koja je lokalna sredina tih ljudi, koja im je motivacija dolaska, koja su očekivanja, odnosno koje im potrebe trebaju biti zadovoljene.

Ciljne su skupine predstavljene kroz persone – izmišljene likove koji su stvoreni na temelju istraživanja kako bi se predstavili različiti tipovi posjetitelja Grada Makarske. Stvaranje persona u procesu izrade strateškog plana razvoja kulturnog turizma pomaže razumjeti potrebe, iskustva, ponašanja i ciljeve posjetitelja. Tako se prepoznaje da različiti ljudi imaju različite potrebe i očekivanja, što olakšava usmjeravanje ideja i pomaže u ostvarenju stvaranja dobrog korisničkog iskustva za sve ciljne korisničke skupine.

Persone su mapirane na participativnoj radionici s dionicima koja se održala 15. ožujka 2022. online putem platforme Zoom.

Hiking par iz Njemačke

Mladi par (u tridesetima) iz Mannheima u Njemačkoj stiže u Makarsku nakon duže vožnje i prijašnjeg posjeta Plitvicama. U potrazi su za aktivnim odmorom. Na autu su prevezli svoje bicikle te su se smjestili u kamp Riviera. Za Makarsku su saznali preko društvenih mreža. U Makarskoj žele provesti par dana nakon čega nastavljaju svoje putovanje Hrvatskom.

Koja je njihova motivacija dolaska?

- Uživlje i aktivan odmor u prirodi
- Planina, more
- Upoznavanje novog kraja
- Adrenalinski sadržaji

Koja su njihova polja interesa u kulturi?

- Lokalni život i običaji
- Lokalne manifestacije
- Lokalna gastronomija
- Lokalni muzej

Što očekuju od posjete?

- Aktivan, zdrav i ispunjen odmor pun novih doživljaja
- Fizički umor i psihički odmor
- Adekvatnu infrastrukturu
- Organizirane ture

Što bi ih moglo razočarati?

- Neadekvatna infrastruktura
- Nedostupnost dodatnih sadržaja
- Gužve
- Zapuštenost okolišta, divlja odlagališta
- Neljubaznost turističkog osoblja

Što će ih oduševiti?

- Priroda i panoramski pogledi
- Cjenovna pristupačnost
- Gastro ponuda
- Sigurnost destinacije
- Srdačnost i gostoljubivost lokalnog stanovništva

Obitelj iz Poljske

Obitelj iz Poljske (majka, otac i troje djece – 18, 12, i 6 godina) svake godine ljetuje u Makarskoj. Privlači ih lijepo čisto more. Putuju većim autom ili kombijem u kojem nose osobne stvari i lježaljke. Po dolasku u hotel, odmah odlaze na plažu gdje provode cijeli dan. U Makarskoj se zadržavaju minimalno tjedan dana. Obitelj je jako povezana i svi članovi žele zajedno sudjelovati u svim aktivnostima.

Koja je njihova motivacija dolaska?

- More i sunce
- Povoljan smještaj
- Kulturna ponuda
- Planinarenje
- Dostupnost automobilom

Koja su njihova polja interesa u kulturi?

- Kulturne znamenitosti (arhitektura, izložbe)
- Kulturne manifestacije (ribarske večeri, nastupi klapa)
- Kreativne radionice (slikanje, ples)
- Lokalni običaji

Što očekuju od posjete?

- Odmor, opuštanje i zabavu
- Bogatu i cjenovno pristupačnu gastronomsku ponudu
- Individualne aktivnosti za istraživanje destinacije
- Pristupačne cijene

Što bi ih moglo razočarati?

- Vremenske neprilike
- Cijene
- Nedostatak sadržaja na poljskom jeziku (vodiči, jelovnici)
- Neprihvatanje i netrpeljivost lokalnog stanovništva

Što će ih oduševiti?

- plaže

- prirodne ljepote
- kulturne sličnosti
- hrana, vino i rakija

Školska ekskurzija iz Slavonije

Učiteljice u Osnovnoj školi Augusta Šenoe u Osijeku za 4.a i 4.b razred odabrale su Makarsku i njezinu okolicu kao idealno mjesto za ekskurziju. Grupa dolazi u pratnji dviju učiteljica, putuju autobusom, a smješteni su u hotelu. Učiteljicama je važno da vrijeme provedeno u Makarskoj bude jednako zabavno kao i edukativno za djecu. U Makarskoj ostaju 4 dana.

Koja je njihova motivacija dolaska?

- Realizacija izvanučioničke nastave
- Upoznavanje lokalne kulturne i prirodne baštine
- Panoramska vožnja turističkim brodom obalom Makarske rivijere
- Kupanje u moru

Koja su njihova polja interesa u kulturi?

- Upoznavanje kulturno-povijesne i nematerijalne baštine destinacije
- Posjet PP Biokovo (Prezentacijski centar, Skywalk, zip line, Kaštel u Kotišini)
- Posjet Malakološkom muzeju i Centru za posjetitelje TZ Makarska
- Posjet Zvezdarnici i Astro parku

Što očekuju od posjete?

- Zabavu i aktivan odmor
- Zanimljiv edukativan sadržaj
- Organiziranu zabavu (disco večer)
- Posjet lokalnim školama i razmjeni iskustava dobre prakse

Što bi ih moglo razočarati?

- Nedostatak zabavnog sadržaja
- Visoke cijene
- Nedostatak organiziranog smještaja
- Loša hrana

Što će ih oduševiti?

- Zanimljivi i pristupačni lokalni vodiči
- Ljubaznost lokalnog stanovništva
- Atraktivne lokacije za fotografiranje
- Nezaboravna iskustva (kupanje u moru, vožnja brodom)

Grupa mladih iz Italije

Grupa od pet mladića (između 20 i 30 godina) iz Italije došla je u Makarsku nakon vikenda provedenog u Splitu. Dopuslovali su svojim automobilom i odsjeli u apartmanu u kojem će uglavnom samo prespavati, odnosno provoditi minimalno vremena. U Makarskoj će provesti nekoliko dana te žele upoznati i okolicu. Tako će jedan dan odvojiti za izlet na obližnje otoke ili u Dubrovnik. Mladići su komunikativni, društveni i aktivni.

Koja je njihova motivacija dolaska?

- Zabava
- Avantura
- Kupanje
- Upoznavanje novih ljudi, prvenstveno djevojaka

Koja su njihova polja interesa u kulturi?

- Posjet većem koncertu unutar Kulturnog ljeta
- Posjet PP Biokovo (Prezentacijski centar, Skywalk, zip line, Kaštel u Kotišini)
- Posjet OPG-ovima (gastroturizam)
- Posjet nekom od atraktivnijih kulturnih znamenitosti

Što očekuju od posjete?

- Veliki izbor lokacija za izlaske

- Čisto more i dodate sadržaje na plažama
- Upoznavanje i druženje
- Nova iskustva (adrenalinski sportovi)

Što bi ih moglo razočarati

- Gužve na plažama
- Nesrazmjer između kvalitete i cijene
- Neljubazno lokalno stanovništvo
- Ograničena dostupnost željenih sadržaja

Što će ih oduševiti?

- Dobra atmosfera noćnih provoda
- Degustacija hrane i pića
- Raznolikost ponude adrenalinskog sadržaja
- Srdačnost lokalnog stanovništva

Umirovljenik iz Makarske

Sedamdesetogodišnji umirovljenik iz Makarske cijeli je život radio u turizmu, a danas njegova kćer iznajmljuje obiteljske apartmane. Otkad je u mirovini, rado posjećuje kulturna događanja na kojima voli susresti prijatelje i poznanike. Duge šetnje i boravak na otvorenom danas su njegova svakodnevnica. Zaljubljenik je u plivanje i koristi svaki topao dan za rekreaciju u moru.

Na koji način zajednica odgovara na njegove potrebe?

- Aktivna lokalna udruga umirovljenika
- Bučalište
- Uređena riva, šetnica s klupama
- Kulturne manifestacije

Koja su njegova polja interesa u kulturi?

- Kazalište predstave
- Predstavljanje novih izdanja knjiga i izložbe lokalnog karaktera
- Kreativne i edukativne radionice
- Pjevanje u zboru

Situacije u kojima je u interakciji s turistima?

- Pomoć pri iznajmljivanju apartmana
- Honorarni rad u turizmu
- Putem nastupa sa zborom na manifestacijama
- Pomoć u snalaženju

Što mu nedostaje?

- Rekreacija primjerena godinama
- Zabavna događanja (npr. Plesnjaci)
- Kulinarska događanja na kojima se može družiti i fino jesti
- Financijska sredstva

Što voli u Makarskoj?

- Klimatske uvjete
- Način života i prijateljske odnose
- Dalmatinsku spizu
- Kulturno-zabavna događanja i sve što se događa u gradu

Turistički vodič iz Makarske

Turistički vodič (29 godina) živi i radi u Makarskoj. Tečno govori više jezika. Na vodstva po gradu sa sobom nosi rekvizite koji olakšavaju dublje povezivanje turista s raznolikom baštinom Makarske. Vodič nema fiksno radno vrijeme, već u dogovoru s lokalnim agencijama slaže raspored prema dolasku turista. Ponosan je na svoj grad koji na zanimljiv i svjež način želi prezentirati svakome tko ga posjeti.

Koja je njegova motivacija za rad?

- Strast prema istraživanju i prezentaciji lokalne kulturno-povijesne baštine
- Rad s ljudima, komunikacija
- Ljubav i doprinos prema lokalnoj zajednici
- Dodatna zarada

Na koji ga način lokalna zajednica osnažuje?

- Kontinuiranom edukacijom
- Licenciranjem – uređenost sustava
- Promocijom i uključivanjem u stvaranje turističkih programa
- Osiguravanjem otvorenosti rada znamenitosti

Što očekuje u interakciji s turistima?

- Suradnju i poštovanje
- Povratne informacije – dojmove, pohvale, kritike, potvrdu za kvalitetu rada
- Upoznavanje drugih kultura i načina života
- Napojnicu

Koji su najveći izazovi u njegovom radu?

- Sezonalnost posla
- Borba s crnim tržištem i zaštita profesije
- Nepostojanje udruženja vodiča i nedovoljna komunikacija među dionicima u turizmu
- Samopromocija i isticanje među konkurencijom

Koji su ciljevi njegova djelovanja?

- Zaštita i promicanje kulturno-povijesne baštine
- Kvalitetna turistička prezentacija i promicanje identiteta grada
- Kreiranje novih turističkih proizvoda
- Unapređenje poziva turističkog vodiča

Doseg identitetskih fenomena

Doseg podrazumijeva važnost i značenje koje dajemo nekom identitetskom fenomenu. On nije apsolutan jer se vrijednosti koje različiti ljudi daju stvarima mijenjaju u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Vrijednosti mogu biti osobne, obiteljske, lokalne, nacionalne i međunarodne. Svaka osoba za određenu baštinu smatra da je baš njemu ona vrijedna. Vrijednost baštine koja je od nacionalnog i međunarodnog značaja treba biti procijenjena od strane pripadajućih stručnjaka kako bi ona postala značajna svima. Dionici su kroz kratki upitnik napravili analizu identitetskih fenomena Makarske i odredili doseg svakog od fenomena, je li lokalni, regionalni, nacionalni ili internacionalni u smislu njegove prepoznatljivosti.

Lokalno prepoznatljivi fenomeni

RANG	FENOMEN – LOKALNI DOSEG	BROJ GLASOVA
1	Heroine iz doba kuge	9
2	Kulturno ljeto	7
3	Starogradski ples tempet	6
	Spomenici turistima	6
4	Zvezdarnica	5
	Kalalarga	5
	Slikar Antun Gojak i njegova zbirka	5
	Makarski zaseoci	5
5	Trg Andrije Kačića Miošića	4
	Park šuma Osejava	4
6	Mediteranska kuhinja	3

Regionalno prepoznatljivi fenomeni

RANG	FENOMEN – REGIONALNI DOSEG	BROJ GLASOVA
1	Makarski zaseoci	5
2	Torta makarana	4
3	Lokalitet sv. Petar – arheologija, priroda, vizure	3
	Zvezdarnica	3
	Kalalarga	3

Nacionalno prepoznatljivi fenomeni

RANG	FENOMEN – NACIONALNI DOSEG	BROJ GLASOVA
1	Botanički vrt s kaštelom Kotišina	8
	Andrija Kačić Miošić	8
2	Lokalitet sv. Petar – arheologija, priroda, vizure	5
3	Torta makarana	4

Internacionalno prepoznatljivi fenomeni

RANG	FENOMEN – MEĐUNARODNI DOSEG	BROJ GLASOVA
1	Malakološka zbirka	11
	Biokovo	11
2	Skywalk	9
3	Makarske plaže	7
	Mediteranska kuhinja	7

Lokalitet sv. Petar – arheologija, priroda, vizure mjesto je „koje povezuje sve teme u Makarskoj” – nastanak grada, Makarsku kao jedno od najstarijih naselja na istočnoj obali Jadrana, morsku povijest grada, priču o malakologiji i fra Juri Radiću. Ovaj lokalitet predstavlja zelenu oazu grada, to je „omiljeno šetalište građana i turista“, a ističe se „svojom krajobraznom posebnosti i raznolikošću vizura“. Zahvaljujući svom položaju, povijesnom značaju, vrijednim nalazištima, prirodnim posebnostima i tradicijom obilježavanja blagdana sv. Petra, prema mišljenju ispitanika, ovaj fenomen „uistinu može prenijeti posebnosti lokacije“. Ispitanici su također naglasili kako će realizacijom planiranih projekata, posebno otvaranjem Arheološkog parka, čitav lokalitet još više dobiti na značaju. Poluotok sv. Petar čini „idealnu cjelinu kojom se može prezentirati povijest grada i njegova ljepota“, a velika mu je prednost, u turističkom smislu, što je lako dostupan jer se nalazi u centru grada.

Trg Andrije Kačića Miošića je „srce grada doslovno i u prenesenom značenju“. „Trgovi su oduvijek bili javni prostori poznati kao okupljališta, odnosno prostori po kojem se gradovi ponose i identificiraju. Trg fra Andrije Kačića Miošića označava centar grada, mjesto okupljanja i održavanja kulturnih događanja i kao takav treba imati svoje mjesto važno za doživljaj posebnosti Makarske“. To je „javna pozornica stare Makarske“.

Iako se trg već koristi za različite namjene, u njemu se i dalje krije potencijal za razvijanje različitih priča i doživljaja koji će istaknuti Makarsku kao posebnu destinaciju. Trg nudi „neizmjereno bogatstvo vizura i predstavlja pravo mjesto gdje se Makarska može doživjeti onakvom kakva je bila nekad, ali i onakvom kakvu je želimo prikazati posjetiteljima grada“.

Malakološku zbirku fra Jure Radića ispitanici su proglasili jednim od dva fenomena koji imaju najveću internacionalnu prepoznatljivost. Tome, naravno, pridonosi činjenica da zbirka čuva školjke iz svih krajeva svijeta, no, bez obzira na to, zbirka je svojom veličinom i sadržajem uistinu jedinstvena. Zanimljivo je kako različiti ispitanici imaju različita viđenja prepoznatljivosti ove zbirke. Neki smatraju da je zbirka „nedovoljno poznata“, dok drugi misle da „je to jedini muzej na istočnoj obali Jadrana koji ne treba nikakvu promociju - jednostavno svi koji dođu u Makarsku znaju za njega“. Ispitanici su prepoznali još neiskorišten potencijal koji ova zbirka ima za razvoj atraktivnog sadržaja koji bi obogatio ponudu Grada.

Makarske su plaže od početka turizma na ovome području glavni adut. Zahvaljujući prirodnom položaju - spoju mora i planine te bistrom Jadranskom moru – atraktivne su plaže postale glavni turistički proizvod. Nažalost većina ispitanika naglašava kako su plaže bile prekrasne. Nasipavanje neadekvatnog materijala, nicanje različitih objekata i neadekvatnih sadržaja na plažama te generalno neodržavanje plaža dovelo je do toga da su plaže izgubile svoju izvornu privlačnost. Svi su ispitanici u vezi plaža naveli kako je nužno zaštititi plaže od daljnje devastacije te početi održivo upravljati njima.

Kalalarga je najstarija i najduža makarska ulica, a za Makarane je ona „više od imena glavne ulice grada, ona priča o povijesti i kulturi Makarske“. Ispitanici koji su odabrali ovaj fenomen slažu se da ova ulica već sada ima određenu turističku atraktivnost, no svi navode kako postoji još puno potencijala da se ulici vrati stari sjaj te da postane središte prezentacije lokalne kulture i načina života. Ispitanici su naglasili jedinstvenost **botaničkog vrta s kaštelom Kotišina**, kako u kontekstu prirode, tako i u kontekstu kulture, posebno arhitekture. Ovaj samonikli endemski vrt mjesto je lokalne bioraznolikosti, a utvrda ugrađena u stijenu svjedoči o zanimljivoj povijesti ovoga kraja. Novootvoreni interpretacijski centar zasigurno će pridonijeti atraktivnosti ove lokacije.

Slikar Antun Gojak i njegova zbirka „vrijedan su primjer materijalne kulturne baštine Makarske. Ovaj je lokalni slikar slikao lokalne prizore, stoga je njegov opus svojevrstan „spomenik životu i prirodi Podbiokovlja“. Adekvatnom valorizacijom lika i djela zbirka bi mogla prepoznatljiva na širem području od onog lokalnog, u koje je većina ispitanika smjestila ovaj fenomen.

Biokovo je, uz malakološku zbirku, fenomen kojemu su svi ispitanici dodijelili internacionalnu prepoznatljivost. „Veličanstvena planina koja je izronila iz mora“ svakako je prepoznatljiva vizura Makarske. No, ispitanici su podijeljeni oko njegove uloge u kontekstu turizma. S jedne je strane planina prirodna atrakcija sama po sebi, a dodatni sadržaji obogaćuju turističku ponudu ovoga prostora. S druge strane, s obzirom na to da se radi o parku prirode, postavlja se pitanje do koje se mjere ovo područje smije komercijalizirati, odnosno, kada će prevelika količina ljudi početi devastirati zaštićeno područje.

Ključne vrijednosti

Definiranje ključnih vrijednosti koje donose pozitivne promjene i uspješan razvoj kulturnog turizma Makarske određuju dugoročne strategije i ciljeve te utječu na donošenje odluka. Potrebno ih je istaknuti u načelima svih uključenih u razvoj kulturnog turizma Makarske, identitetu kulture Makarske, sadržajima, brendu i komunikaciji prema javnosti i posjetiteljima. One su srž koje destinaciju kulturnog turizma Makarska čine vitalnom, privlačnom i relevantnom. A prema mišljenju radne skupine ovako su rangirane ključne vrijednosti za pozitivne promjene i uspješan razvoj kulturnog turizma Makarske.

RANG	VRIJEDNOST	BROJ GLASOVA
1	autentičnost	9
	stvaranje doživljaja	9
2	lokalni identitet	7
3	kreativnost	6
4	održivost	3
5	inovativnost	2
	suradništvo	2
	europska dimenzija	2
6	partnerstvo	1
	uključivost	1

Autentičnost i stvaranje doživljaja za pamćenje su, prema mišljenju ispitanika, ključne vrijednosti kojima se mogu postići pozitivne promjene i uspješan razvoj kulturnog turizma Makarske. Većina je ispitanika prepoznala autentičnost kao važan sastojak kvalitetne turističke ponude – lokalne specifičnosti razlikuje određenu destinaciju od drugih destinacija, istovremeno pružajući ljudima posebno iskustvo. Ispitanici su definirali autentičnost kao „temeljnu postavku u oblikovanju ponude kulturnog turizma“ i „odgovor na potrebe današnjeg turista“. Zanimljivo je i mišljenje da „autentičnost ne mora uvijek biti pozitivna, ali je izvorna, vjerodostojna i originalna baš za nas kakvi jesmo (...) stoga naše proizvode i usluge, odnosno vrijednosti, trebamo tako i prezentirati na turističkom tržištu“.

Stvaranje doživljaja za pamćenje većina je prepoznala kao vrijednost kojoj je potrebno težiti kako bi se posjetiteljima omogućila nezaboravna iskustva zbog kojih će im destinacija ostati u pozitivnim sjećanju te će se u nju rado vratiti ili je preporučiti drugima. Upravo je već istaknuta autentičnost važna za stvaranje doživljaja za pamćenje. Važno je osvijestiti da stvaranju doživljaja za pamćenje neće pridonijeti izgradnja novih apartmana, proširenje terasa i generalna dodatna urbanizacija lokalne sredine, već ponuda različitih doživljaja koja će obogatiti živote posjetitelja.

Lokalni identitet treća je ključna vrijednost koja dovodi do kvalitetnog razvoja kulturnog turizma. Čvrsto je povezan s autentičnošću, jer upravo nas on „čini onakvima kakvi jesmo“. Na lokalni identitet trebamo biti ponosni te ga isto tako ponosno predstavljati drugima. Zanimljivo je razmišljanje jedne ispitanice koja smatra da se „globalizacijom važnost lokalnog identiteta nije smanjila, već njegov značaj još i više dolazi do izražaja i dobiva na značaju, osobito u turističkom kontekstu. Turist upravo u ovakvom svijetu traži, istražuje i iznimno cijeni lokalni identitet mjesta svog boravka“. Upravo je iz tog razlog lokalni identitet grada Makarske iznimno važan ne samo za privlačenje turista, već i za osnaživanje lokalne zajednice i očuvanje lokalnog, autentičnog, načina života.

„S ciljem razvoja prepoznatljive destinacije smatram kako je lokalni identitet ključan. Razvoj prepoznatljivosti destinacije treba se temeljiti na tradiciji identitetu destinacije i ljudi koji su doprinijeli stvaranju grada, živjeli i radili i ostavili neizbrisiv trag, ali i okrenuti se novoj infrastrukturi i licima grada. Moramo se maknuti od asocijacije Makarske kao mjesta sa „super plažama“ jer to sigurno nije sve što imamo za ponuditi.“

Navedene tri vrijednosti koje je najviše ispitanika navelo kao ključne za postizanje pozitivnih promjena i razvoj kulturnog turizma Makarske međusobno se isprepliću, a upravo su to istaknuli neki od ispitanika u svojim odgovorima:

„Cilj svake destinacije bi trebao biti da turist doživi nešto jedinstveno, a k tome lokalno i tradicionalno. Tim iskustvom turist stvara pozitivnu sliku o destinaciji i veća je vjerojatnost da će prenositi svoja pozitivna iskustva drugima. Doživljaji ne bi trebali biti samo vizualne prirode, nego bi trebalo stimulirati sva turistova osjetila, uključujući miris, zvuk, okus, dodir. Ako je određeni fenomen doživljaj sa više osjetila veća je vjerojatnost da će se povećati zadovoljstvo turista.“

„Kombinacija autentičnog i lokalnog najbolji je put do stvaranja doživljaja za pamćenje - onog koji će ujedno biti pozivnica za novi (ponovni) dolazak u destinaciju i dobar temelj najvažnije reklame i promocije - usmene preporuke onog koji je navedeno doživio, zapamtio i poželio se vratiti. Sve ostalo je nevažno i nepotrebno i predstavlja rasipanje ionako skromnih resursa zajednice uz profit koji ostvaruje uski krug podobnih, umreženih i u pravilu ne pretjerano sposobnih pojedinaca i /ili tvrtki.“

Kao četvrtu najvažniju vrijednost većina je istaknula **kreativnost** – „kreativnost kao mentalni proces stvaranja novih ideja, otvorenost uma i rješavanje problema kroz stvaranja novih poveznica između postojećih ideja“. Ispitanici su svjesni da klasična turistička ponuda koja „uključuje more-sunce-plažu nije više dovoljna jer „danas sve više ljudi svoj odmor voli iskoristiti produktivno uz različite kreativne aktivnosti kroz koje dolaze do pravog doživljaja destinacije“. Kreativnost je „preduvjet za inovativnost“ i to je „ono što stvara dodatnu vrijednost“. Stoga „znanje o našem identitetu, povijesti, kulturnoj i prirodnoj baštini moramo kroz kreativno promišljanje prenijeti na stvaranje novih inovativnih turističkih proizvoda“.

Preostalih šest vrijednosti dobilo je nešto manje glasova, no to ne znači da su one manje važne ili da njima ne treba težiti. Slijede kratki opisi i razmišljanja ispitanika o njima:

Održivost je vrijednost kojoj „se treba težiti, pogotovo u razvoju turizma na duže staze“. Ispitanici su prepoznali nekoliko različitih aspekata održivosti. Od „sadržaja koji će trajati, u smislu da će biti privlačni dugoročno i valorizirani na način da njihova privlačnost ostaje konstantna“, preko održivosti „u smislu održavanja ravnoteže između lokalnog života i turističke ponude kroz sustav cjelogodišnjeg razvoja grada“ do ekološkog smisla „održavanja ravnoteže razvoja i rasta grada nasuprot očuvanju i zaštiti prirode“. Sve su to važni faktori koje treba imati na umu prilikom razvoja kulturnog turizma destinacije.

Inovativnost je pristup kojemu treba težiti kako bi „kulturu na drugačiji inovativan način približili svim generacijama i profilima ljudi te potaknuli ujednačen razvoj grada (...) Inovativnost ne znači nužno nešto *novo*, ona može značiti *staro*, ali na drugačiji način“. „Ako kao kulturna destinacija želimo biti konkurentni onda moramo biti i inovativni“, a „inovativnost treba uskladiti s turističkim trendovima i željama ciljne publike turista“.

„**Suradnja** između svih dionika u turizmu jedna je od najvažnijih vrijednosti za napredak kako Makarske kao turističke destinacije, tako i lokalne zajednice. Jedan od najvećih problema makarskog turizma je manjak suradnje između svih dionika, a ona je ključna za pozitivne promjene. Makarskoj je potrebna aktivna, dinamična i sustavna suradnja svih dionika u turizmu.“

Europska dimenzija – „Hrvatska je članica EU. To ima svoje pozitivne i negativne strane. U turističkoj ponudi ovo treba iskoristiti kao sigurnost i razvijenost destinacije. Koliko smo mi u Makarskoj toga svjesni govori spoznaja da je zastava EU samo na zgradi grada – uvijek nekako zamotana da ne bi slučajno zavijorila. U drugim turističkim destinacijama ta zastava je na svakom koraku – s razlogom.“

Partnerstvo podrazumijeva „jednakopravnu suradnju vlasti, institucija i udruga u kulturi sa željom da se proizvodi kultura. Bez razumijevanja i financijske podrške vlasti, bez volje institucija da pomognu znanjem i prostorom, bez originalnosti ideja i entuzijazma udruga u kulturi nema temelja za ikakav kulturni razvoj, pa tako ni onaj kulturnog turizma“. Partnerstvo je itekako važno za postizanje pozitivnih promjena i kvalitetan razvoj, no ispitanici su ovu vrijednost više prepoznali u obliku jednog od ciljeva nužnih za pozitivne promjene i razvoj kulturnog turizma Makarske.

Uključivost je važna jer „bez zajedničke jake suradnje svih dionika u razvoju prepoznatljivosti destinacije neće biti razvoja u pravom smislu. Potrebno je djelovanje cijele zajednice kako bi Makarska postala prepoznatljiva destinacija koja osim sunca i mora ima za ponuditi još puno toga“.

Ključni ciljevi

U cilju sagledavanja sveopćih ciljeva za pozitivne promjene i uspješan razvoj kulturnog turizma Makarske dionici su odabrali koji su po njima ključni.

RANG	VRIJEDNOST	BROJ GLASOVA
1	(Re)valorizacija ključnih kulturnih lokacija i fenomena	8
2	Sustavna suradnja kulturnog i turističkog sektora	7
3	Razvijanje i unapređenje djelovanja kulturnih ustanova	6
4	Povećanje ulaganja u kulturu i kreativne industrije	5
5	Razvoj ponude destinacije kroz cijelu godinu	4
6	Razvoj i poboljšanje interpretacijske i posjetiteljske infrastrukture	3
7	Razvijanje programa i proizvoda za različite grupe posjetitelja	2
8	Razvoj nacionalne, europske i globalne prepoznatljivosti kulturnog turizma Makarske	1
	Uključivanje i osnaživanje lokalne zajednice	
	Razvoj programa cjeloživotnog učenja u kulturi i turizmu za dionike	
	Poticanje održivog razvoja i promicanje lokalnih vrijednosti	
	Razvoj autentičnog posjetiteljskog iskustva	
	Razvoj inovativnih i suradničkih modela upravljanja	

Među ponuđenim ciljevima koji su važni za pozitivne promjene i razvoj kulturnog turizma Makarske, najveći je broj ispitanika kao ključan cilj istaknuo **(re)valorizaciju ključnih kulturnih lokacija i fenomena**. Može se reći da je to logičan odabir, jer je najprije potrebno kritički sagledati ono što postoji i na temelju čega se nešto dalje treba razvijati.

Ispitanici su prepoznali da Makarska ima kulturne lokacije i fenomene, ali oni „nažalost nisu kvalitetno turistički valorizirani“, čak ni kod lokalnog stanovništva. „Makarskoj ne trebaju novi fenomeni, Makarskoj treba upravo revalorizacija postojećih kulturnih lokacija i fenomena“. „Makarska je bogata kulturom koja se godinama zanemarivala i o kojoj se sustavno nije razmišljalo“, stoga je „postojeće fenomene potrebno obući u novo ruho, a zanemarenima dati novi identitet“. Upravo je korijen zanemarivanja lokalne baštine „nedostatna i loša valorizacija kulturnih lokacija i fenomena“.

Valorizacija lokalne kulturne baštine važna i za samu lokalnu zajednicu. Tek kada zajednica bude svjesna lokalnog kulturnog bogatstva i važnosti njegovog očuvanja će ta baština moći postati nositelj turističkog razvoja. „(Re)Valorizacija ključnih kulturnih lokacija je cilj kojem treba težiti kako bi se u prvom redu sačuvali kulturološki sadržaji za buduće naraštaje, a potom i adekvatno ukomponirali u turističku ponudu grada. Time će se stvoriti dodatni sadržaji koji će poboljšati turističku ponudu i osnažiti poziciju grada kao jake turističke destinacije.“

Jedan od najvećih izazova s kojima se grad Makarska susreće u kontekstu dosadašnjeg razvoja kulturnog turizma je nedovoljna suradnja među različitim dionicima. Upravo su toga bili svjesni ispitanici koji su **sustavnoj suradnji kulturnog i turističkog sektora** kao jednom od ciljeva također dali velik značaj. Sustava suradnja ključ je svakog uspjeha pa tako i „razvoj kulturnog turizma počiva na konkretnoj i produktivnoj suradnji kulturnog i turističkog sektora“.

Turistički i kulturni sektor minimalno surađuju isključivo tijekom sezone, a kontinuiranja je suradnja potrebna „u pogledu praćenja trendova u turizmu i prilagodbe kulturnih aktivnosti prema afinitetima turista koji se mijenjaju sve brže“. „Bez suradnje kulturnog i turističkog sektora, ponuda je manjkava i posjetitelje lišava upoznavanje s kulturnom baštinom kraja“. „Suradnja

podrazumijeva novi način koordinacije svih kulturno-turističkih programa (...), a sve sa ciljem kvalitetnog turističkog iskustva“.

Kao treći najvažniji cilj ispitanici su istaknuli **razvijanje i unapređenje djelovanja kulturnih ustanova**. Postojeće kulturne institucije nose velik potencijal za razvoj kulturnog turizma Makarske, a ujedno imaju i važnu ulogu u valorizaciji kulturnih sadržaja. No kako bi kulturne institucije mogle djelovati šire, najprije trebaju krenuti od sebe i nadići mnogobrojne izazove s kojima se susreću. „Unapređenje njihova rada i djelovanja kroz unapređenje infrastrukture, jačanje stručnog rada i djelovanja, edukaciju i uključivanje građana, ustanove u kulturi mogu postati nosioci kulturnog turizma Makarske“.

Povećanje ulaganja u kulturu i kreativne industrije nužan je cilj koji se treba ostvariti kako bi se uspješno razvijao kulturni turizam. Prvenstveno je nužno ulaganje u infrastrukturu koje je neophodno za adekvatno funkcioniranje kulturnih ustanova i drugih dionika u kulturi, posebno, primjerice, udruge, koje, prema riječima jedne od ispitanica, „gube entuzijizam i volju za rad jer se godinama bezuspješno bore za prostor u kojem bi stvarali“. Time se udrugama šalje jasna poruka da sadržaj koji one stvaraju nije relevantan za turističku ponudu grada.

Osim materijalnih ulaganja, potrebno je ulagati i u ljudske potencijale i lokalnu kreativnu produkciju, kao i u sustavnu brigu o kulturi u Gradu. „Bez takvih ulaganja iluzorno je očekivati da će se ostvariti drugi ciljevi koji se vezuju uz valorizaciju kulturne baštine te njeno stavljanje u službu pojačanja turističke ponude grada“.

Jedan od najvećih izazova s kojim se Makarska kao turistička destinacija susreće je sezonalnost. Turizam je u Gradu prisutan samo tijekom nekoliko ljetnih mjeseci. Stoga je **razvoj ponude destinacije kroz cijelu godinu** također jedan od važnih ciljeva za pozitivne promjene i kvalitetan razvoj kulturnog turizma. Potrebno je stoga osmisliti kulturno-turističke proizvode koji će privlačiti posjetitelje tijekom cijele godine. „Nema razloga da kao grad ne budemo destinacija koju vrijedi posjetiti i u zimskim vremenima“.

No, cjelogodišnja ponuda nije nužna samo kako bi se privukli turisti. Potrebno je i lokalnoj zajednici ponuditi bogat i zanimljiv kulturni sadržaj:

„Razvoj ponude destinacije kroz cijelu godinu potreba je koju svakodnevno iskazuju građani Makarske. Građani su željni kvalitetnog kulturnog sadržaja kroz cijelu godinu, a ne samo ljeti. Ljeti ga ne mogu konzumirati u mjeri u kojoj bi htjeli zašto što ih je većina zaposlena u to vrijeme. A da bi turistu znali predstaviti pravi kulturni sadržaj, smatram da je jako važno da ga i im sami konzumiramo tijekom cijele godine“.

„Struktura su i ljudi i objekti“, stoga za **razvoj i poboljšanje interpretacijske i posjetiteljske infrastrukture** nije dovoljno ulagati isključivo u fizičke prostore i materijalni aspekt kulturno-turističke ponude, nego treba ulagati i u ljude, odnosno edukaciju i motivaciju pojedinaca koji mogu doprinijeti razvoju kulturno-turističkog sadržaja i stvaranju privlačnih posjetiteljskih iskustava. U ovom se kontekstu spomenuo i manjak zatvorenih prostora u kojem bi se kulturna događanja mogla odvijati tijekom cijele godine, a ne samo za vrijeme ljetne sezone.

Grupe posjetitelja danas su sve raznovrsnije, a time su raznovrsnije i potrebe i očekivanja pojedinačnih posjetitelja. Stoga je važno **razvijati programe i proizvode za različite grupe posjetitelja**. Osim što „sunce i more“ više nisu elementi koji su sami po sebi dovoljni za poseban turistički doživljaj, kako bi Grad bio privlačna turistička destinacija za različite grupe posjetitelja, potrebno je u ponudi imati sadržaj za sve – od školskih ekskurzija do grupa umirovljenika koji u Makarsku dolaze van ljetne sezone.

Iako **uključivanje i osnaživanje lokalne zajednice** nije visoko na ljestvici ključnih ciljeva, to ne znači da taj cilj nije nužan, već samo da uz to postoje i drugi koraci koji su nužni za pozitivne promjene. „Lokalnom se kulturom, načinom života i tradicijom mogu privući posjetitelji, ali samim tim i povećati zadovoljstvo lokalne zajednice zbog sudjelovanja u stvaranju pozitivnih promjena u Gradu. Istinsko sudjelovanje zajednice može obogatiti turističko iskustvo, a dugoročna održivost i kvaliteta turizma najviše ovisi o podršci u uključivanju lokalne zajednice koja je do sada bila minimalna.“

Razvoj programa cjeloživotnog učenja u kulturi i turizmu za dionike „kroz edukacije na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i internacionalnoj razini“ nužan je kako bi se iskoristio ljudski potencijal u stvaranju pozitivnih promjena i uspješnom razvoju kulturnog turizma.

O važnost **poticanja održivog razvoja i promicanja lokalnih vrijednosti**, ne samo u Makarskoj, nego u cijelom svijetu kojeg u današnjem dobu karakteriziraju globalizacija i sustavno ugrožavanje prirode i društva, najbolje svjedoči mišljenje jednog ispitanika: „dosta je bilo cirkusa, vrijeme je za održivi razvoj u ekološkom, socijalnom i ekonomskom kontekstu – ravnomjerno“. Turizam donosi mnogo izazova, a kako ne bismo „uništili svo bogatstvo koje imamo nužan je proces planiranja održivog turizma, (...) Lokalna zajednica mora biti uključena u proces planiranja i razvoja lokalnih vrijednosti ponajviše kada je riječ o segmentima koji će izravno utjecati i donijeti prednosti lokalnoj zajednici. Za uspjeh u promicanju održivog razvoja turističke destinacije najpotrebnije je zajedničko djelovanje dionika, temeljeno na međusobnom povjerenju i odgovornosti“.

Kako bi se razvila nacionalna, europska i globalna prepoznatljivost lokalnog kulturnog turizma, „Makarska mora ispričati sama o sebi dobru priču“. Ovdje se ponovno ističe važnost lokalne zajednice i međusobne suradnje.

Dva su cilja koja nitko od ispitanika nije označio kao ključne. To, naravno, ne znači da oni nisu važni. **Razvoj autentičnog posjetiteljskog iskustva** prepoznat je u obliku ključne vrijednosti, a **razvoj inovativnih i suradničkih modela upravljanja** isprepliće se s drugim ciljevima i vrijednostima kojima su ispitanici dali velik značaj.

Prenamjena gradskih prostora

U cilju sagledavanja mišljenja dionika kroz anketni listić zonirane su potencijalne namjene praznih gradskih prostora za kulturne namjene.

Palača Tonoli

Većina ispitanika smatra da prostor palače Tonoli nije adekvatan za smještaj Gradskog muzeja. Prema riječima jednog ispitanika, „muzej nikada u tom prostoru nije zaživio“.

No, svi ispitanici prepoznaju vrijednost ovog prostora i njegove lokacije. To je dio kulturne baštine grada, prepoznatljivo mjesto na frekventnoj lokaciji u centru grada i prostor koji bi, u drugačijim okolnostima, bio „logičan“ odabir za gradski muzej. Stoga ne čudi da je polovica ispitanika navela da bi najprikladnija funkcija ove zgrade bila muzejska, odnosno galerijska. Navedeno je, između ostaloga, da bi Muzej mogao bolje funkcionirati u ovome prostoru kada bi na raspolaganju imao i drugu etažu.

Oni koji se nisu opredijelili za izložbenu funkciju prostora, smatraju da bi prostor bio adekvatan za održavanje likovnih aktivnosti ili drugih kulturnih sadržaja. „Smatram da bi se prenamjenom ovog prostora u prostor za likovne i druge umjetničke radionice pod vodstvom lokalnih umjetnika i udruga pokazalo da je napokon prepoznata važnost ulaganja u kulturu, poticanja stvaralaštva svih umjetnika koji se nađu u našem gradu“. „Prostor bi mogao postati kreativna točka u kulturnoj ponudi grada i mogao bi se urediti za namjenu umjetničkih rezidencija (slikari, pisci, skladatelji, plesači i slično).“

Kao ciljne skupine dionika i korisnika u najvećoj su i jednakoj mjeri odabrani lokalci i turisti. Zanimljivo je mišljenje nekoliko ispitanika da bi prostor palače Tonoli posebno zimi trebao biti mjesto susreta i druženja lokalne zajednice. S obzirom na različite predložene namjene, ispitanici su kao primarne korisnike ovog prostora naveli i javni (6) i privatni (4) i civilni sektor (2).

Kuća na Kalalargi 3

Najviše je ispitanika, njih četvero, navelo da je galerijska funkcija najprikladnija za prostor Kuće na Kalalargi. Dvoje ispitanika smatra da je najprikladnija administrativna funkcija, a dvoje da je to likovna. Što se tiče ciljnih skupina dionika i korisnika, ponovno su najviše i jednako glasova dobili lokalci i turisti. Privatni je sektor u kontekstu primarnih korisnika ovoga prostora dobio najviše glasova (4), a slijede javni (3) i civilni (2).

Najviše je ispitanika navelo da bi kuća na Kalalargi bila idealno mjesto za Kuću Antuna Gojaka. „S obzirom da Gradska galerija Antuna Gojaka nema prostor u kojem bi trajno i na adekvatan način izložila bogat fundus ovog lokalnog likovnog umjetnika, smatram da je prostor idealan za prenamjenu u „Kuću Antuna Gojaka“ gdje bi na dostojanstven način bio prezentiran Gojakov život, rad i likovni utjecaj u Makarskoj. Zaista je poražavajuće turistima iz godine u godinu objašnjavati da Gradska galerija koja nosi ime najvećeg lokalnog likovnog umjetnika nema prostor za prezentiranje njegovog opusa“.

Revitalizacija ove kuće naglašena je i u kontekstu revitalizacije čitave Kalalarge kao žile kucavice Grada. Kao ideje za korištenje ovog prostora navedeni su i umjetnički ateljei, prostori za održavanje radionica i edukacija koje bi koristila sva tri sektora, zatim prostori za administraciju i prostorije gradskih ustanova i udruga, a spominju se i ugostiteljski objekti.

Zanimljivo je da je jedan od ispitanika istaknuo da bi ovaj prostor bio idealan za održavanje aktivnosti namijenjenih populaciji starije životne dobi, dok je drugi istaknuo mlade.

„S obzirom na činjenicu da grad Makarska nema nijedno mjesto posvećeno aktivnostima populacije starije životne dobi, ova kuća se čini kao prigodno mjesto da se osmisle sadržaji koji će biti usmjereni na tu društvenu skupinu. Bili to sadržaji za zabavu i druženje, ili drugi koji će poboljšati život umirovljenika u gradu Makarskoj“.

„Kako grad Makarska nema nijedno mjesto posvećeno aktivnostima mladih, smatram da je ovo prikladna lokacija u kojoj bi se nalazili sadržaji umjereni prema mladima i njihovim aktivnostima“.

Vila Irena

Najviše je ispitanika za vilu Irenu odabralo muzejsku (4) te edukacijsku (3) funkciju. Za većinu su primarna ciljna skupina turisti, dok bi ovaj prostor primarno koristio javni sektor (5). Mišljenja o korištenju ove građevine vrlo su raznolika. Unatoč tome što je najviše ispitanika odabralo muzejsku funkciju kao najprikladniju, neki su ispitanici vrlo argumentirano iznijeli zašto se ne slažu s tom funkcijom.

„Raniji prijedlog da ovdje bude muzej pomorske tematike koji će prikazivati i arheološku građu sa sv. Petra ne podržavam iz više razloga. Riječ je o lokaciji na poluotoku sv. Petar gdje su jaki olujni udari vjetrova, često praćeni s višemeterskim valovima za vrijeme nevremena, s jakom posolicom i generalno visokom koncentracijom soli u zraku. Gledano iz perspektive zaštite i konzervacije muzejske građevine, takvi uvjeti nisu dobri za dugotrajno izlaganje predmeta, posebice metala, papira, drveta i sl. Također, riječ je o lokaciji koja je van centra i nije primjerena za ustanove ovog tipa. Turisti u ljetnim mjesecima prostor ispred ove zgrade koriste isključivo za sunčanje na stijenama i kupanje u moru, u jutarnjim i popodnevnim satima, što dodatno ukazuje da nije riječ o prostoru za razvijanje ozbiljnog muzejskog postava (osim ako potencijalni posjetitelji nisu turisti koji će direktno s plaže u bikinijima u muzej).“

„Na atraktivnom mjestu. Zbog utjecaja mora (soli) nije pogodan za eksponate i izložbe na duže vrijeme. Mogao bi se staviti u funkciju suvenirnice, prodajne trgovine galerije i muzeja i ostalih makarskih umjetnika“.

Nekoliko je ispitanika istaknulo se ova lokacija nameće kao idealna i „logična“ za prezentaciju bogatih arheoloških nalaza pronađenih upravo na poluotoku sv. Petar. S obzirom na to da se vila nalazi na plaži, većina ispitanika njezinu funkciju usko veže uz turiste.

Jedan je ispitanik predložio komercijalnu funkciju ovoga prostora preko koje bi se financirala kulturna ponuda grada – „Ovaj prostor zbog svoje lokacije na samoj plaži treba iznajmiti privatniku, ograničiti djelatnost na kvalitetan restoran i od najma financirati druge potrebe u kulturi“.

Neki su ispitanici istaknuli da bi se prostor vile Irene mogao koristiti za radionice i slične aktivnosti, a posebno su zanimljive ideje vezane uz nematerijalnu baštinu – „Mjesto idealno za obnavljanje starih zaboravljenih zanata i vještina. Pletenje ribarskih mreži, konoparenje..., tečajevi vezani uz aktivnosti za more“.

Živkin dvor

Ispitanici smatraju da bi prostor Živkinog dvora trebao biti multifunkcionalan (6 ispitanika) ili bi primarno trebao imati izvedbenu funkciju (4). Devet od deset ispitanika smatra da bi taj prostor primarno trebao biti za lokalno stanovništvo. Šest ispitanika smatra da bi primaran korisnik trebao biti javni sektor, a pet civilni.

Odabir primarne funkcije proizlazi iz toga što Makarskoj nedostaje svojevrsan centar za kulturu. „Makarskoj generalno nedostaje tzv. Centar za kulturu, koji bi kao multifunkcionalna ustanova zadovoljavao široke potrebe grada za urbanom kulturom, posebice za suvremenim kulturnim sadržajima za mlade, ali i druge dobne skupine“.

Prostor za predstave, kino, koncerte, predavanja, radionice, izložbeni prostor, prostor za udruge... ideje za prenamjenu ovog prostora su zaista mnogobrojne. Ipak, ovo je „prostor oko kojeg se lome koplja od kasnih 40-tih godina prošlog stoljeća“ pa je tako mišljenje jednog ispitanika da je bolje „ostaviti ljetnu pozornicu te je kvalitetno urediti, kao i životno nužni parking nego maštati“.

No, svi su ispitanici prepoznali potencijal ovoga mjesta kao središte kulturnih aktivnosti stoga je upravo to namjena kojoj dugoročno treba težiti. „Ovo mjesto je godinama mjesto „za kulturu“ – kino, predstave koncerti sve navedene aktivnosti su se provodile na ovom mjestu i mislim da obnovom prostora, novom izgradnjom ili nadogradnjom možemo napraviti prostor koji Makarskoj nužno treba – mjesto za kulturu sa višenamjenskim dvoranama koji će koristiti svi građani ali i turisti. Dvor kulture u srcu grada“.

Stara škola

Većina ispitanika (njih 6) smatra da prostor Stare škole ne odgovara u potpunosti potrebama trenutnog korisnika. Troje ispitanika smatra da prostor odgovara, a dvoje nije sigurno u odgovor. Najprikladnija funkcija ovog prostora bi, prema ispitanicima, bila knjižnična ili multifunkcionalna. Gotovo se svi ispitanici slažu da su primarna ciljna skupina lokalci, a primarni korisnik javni sektor.

Zanimljiva su oprečna mišljenja pojedinih ispitanika o broju trenutnih korisnika prostora:

„Mišljenja sam da iz zgrade ne treba izmjestiti ni knjižnicu koja je nedavno kompletno renovirana i opremljena, ni galeriju ni gradsku glazbu, jer zgrada trenutačno živi život multifunkcionalne kuće za kulturu, a i svi navedeni sadržaji imaju svoj kontinuitet korištenja ovih prostora i kao takvi su upisani u memoriju grada“.

„Smatram da je prostor Stare škole jedan od atraktivnijih prostora u Makarskoj. Najveći nedostatak je što je koristi previše korisnika (Gradska knjižnica, Galerija Gojak, Glazbena škola, Radio Makarska rivijera) i time se ne može do kraja iskoristiti njezin potencijal. Bez obzira što se Gradska knjižnica nedavno renovirala, i dalje je veličinom prostor nedovoljan“.

Ispitanici u podjednako mjeri podupiru sve tri ustanove, odnosno, razlikuju se mišljenja vezana uz to koju bi ustanovu trebalo iseliti, a koju zadržati u ovome prostoru. Ipak, većina se slaže oko toga da bi sve tri ustanove mogle bolje i kvalitetnije funkcionirati kada bi na raspolaganju imale više prostora za svoje potrebe, bilo u zgradi stare škole ili na nekoj drugoj lokaciji.

Merkur 5

Najviše ispitanika (njih 5) smatra da bi prostor Merkur 5 trebao biti multifunkcionalan. Kao primarni korisnik istaknuo je civilni sektor, a upravo je najviše ispitanika i predložilo da ovaj prostor postane „dom makarskih udruga“. Udruge civilnog društva nerijetko su u potrazi za krovom nad glavom, a tako je i u Makarskoj, stoga bi ovaj prostor mogao služiti kao

mjesto na kojem bi udruge razvijale svoje aktivnosti i djelovanje na području kulture.

Druga funkcija, za koju se opredijelilo troje ispitanika, je knjižnična. Prema mišljenju jednog ispitanika, „prostor na dvije etaže dovoljno je velik da se smjesti knjižnica čija djelatnost se sve više modernizira i dobiva dodatne sadržaje“.

Obje istaknute funkcije podrazumijevaju lokalno stanovništvo kao primarnu ciljnu skupinu, a dvoje je ispitanika istaknulo mlade kao primarnu ciljnu skupinu, odnosno navelo je da bi se prostor trebao prenamijeniti u prostor za mlade.

Zgrada Industromontaže

Prostor Industromontaže najviše ispitanika (4) vidi kao multifunkcionalan prostor, dok se dvoje ispitanika opredijelilo za muzejsku funkciju. Najviše ispitanika smatra da su primarna ciljna skupina lokalci (5), a dvoje ih smatra da su to turisti. Primarni korisnici podjednako su civilni i javni sektor.

Gotovo su svi ispitanici istaknuli najveći izazov vezan uz prenamjenu ove građevine, a to je da ona ima puno etaža, no svaka je etaža zapravo po kvadraturi relativno malen prostor. Nekoliko je ispitanika navelo da bi se ovdje mogla čuvati građa kulturnih institucija, odnosno da bi prostor mogao biti u funkciji arhiva, odnosno čuvaonice.

Ispitanici su naveli da bi funkcija ovog prostora mogla biti izložbena, ali i da bi se ovdje mogle smjestiti udruge, da bi to mogao biti prostor za mlade ili pak administrativni prostor i prostor za sastanke. Ispitanici su imali najmanje sigurne vizije vezane uz prenamjenu funkcije ovoga prostora.

Vinarija Grabovac

Najviše ispitanika smatra da bi prostor vinarije Grabovac trebao biti multifunkcionalan i prvenstveno namijenjen turistima. Po jedan ispitanik je kao najprikladniju funkciju izabrao galerijsku, edukacijsku i administrativnu funkciju, te dvoje ispitanika likovnu. Kao primarnog korisnika većina

ispitanika navodi javni sektor. Ovom su prostoru ispitanici pripisali najviše različitih zanimljivih funkcija: izložbeni prostor; prostor za likovne radionice; prezentacijski centar torte Makarane; *coworking space*; kušaona autohtonih proizvoda; čitaonica novina za umirovljenike i prostor za udruge.

Bivša ribarnica

Dvoje ispitanika smatra da bi prostor ribarnice trebao zadržati svoju sadašnju funkciju. Troje ispitanika smatra da bi prostor trebao imati muzejsku funkciju, a troje multifunkcionalnu. Ispitanici su se podjednako opredijelili za lokalce i turiste kao primarne ciljne skupine, a svaki je sektor dobio jedna broj glasova ispitanika.

Nekoliko ispitanika smatra da bi se u ovom prostoru trebao smjestiti muzej. Druge predložene funkcije uključuju prostor za umjetnike, prostor za „događanja u organizaciji makarskog civilnog društva“, dvoranu s pozornicom, „multifunkcionalni prostor za održavanje manjih koncerata, plesnih probi i radionica“. Jedan je ispitanik naveo da bi prostor trebao imati veze s tradicijom i živjeti i ljeti i zimi.